

СЛОВО

просвіті

БЕЗ МОВИ
НЕМАЄ
НАЦІЇ!

ТРАВЕНЬ, ЧИСЛО 5 (59), 1999 РІК

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МАТЕРИНСКА МАСКА – НЕЗМІННА, МАТЕРИНСКА ЛЮБОВ – НАВІЖКІ!

I. МАТИ ЗОРЕ МОЯ

Вклоняємося тим, хто носить велике і таке чеснотне ім'я матері. А також і тим, хто лише мріє народити, подарувати людству доньку чи сина.

Матері, ми хочемо низько вклонитися кожному серцю. Велика Вам шана за ті сили, які були віддані майбутньому. Ваші діти підуть у життя своїми дорогами, але частинка душі, яку ви вклали в них, завжди, де б не були, поєднуватиме Вас. У своїх серцях діти понесуть відображення ваших сердечок. Ваші мрії, які неодмінно перетворяться в діла.

Свято Матері можна назвати ще й святом Життя, святом краси. Скільки було сказано високих слів про красу материнства в поезіях, оспівано в піснях Ваші чарівні душі!

Тож сьогодні кожній жінці хочемо побажати стати тією неземною, але такою близькою, тією таємничою, але такою знайomoю зіркою, яка веде і надихає...

Будьте мадоннами в цьому житті, ставайте живими, веруючими полотнами. Тоді і ваши діти сягнутуть зірок...

II. УКРАЇНА — МАТИ МОЯ РІДНА

Свято матері, це найперше свято рідної України, яка народила нас на своїх родючих черноземах і сповідала, наспівуючи пісні. Вона зародила в нас любов до краси, годуючи перлинами незрівнянної, самобутньої, витонченої культури.

Подивімось на своє небо і думкою, як у тій чудовій пісні, полінемо аж до сонця і зірок і глянемо на трепетну Землю — і тоді відкриється нам на землі — голубому лицу планети край, що нагадує собою серце, — Україна!

Малюю уявою з глибокої високості країї володіння і бачу в самому центрі старої матінки-Європи воскреслу державу Україну — бачу землю, бережно обведену хвилястою, ламаною лінією, яка здається мені пуповиною. І думаю про те, що ця звивиста свята стрічка і справді з правіку вросла в нашу землю, кровю єднає нас із Україною, як зв'язує природа матір і дитину.

А через усю Україну, посеред щедротних степів і ланів широкополих бандурно плине Дніпро-Славутич, мов та оспівана народом голуба стрічка в русі косі, що спадає аж до пояса, — історичний символ і образ України.

Любимо, нене, твою рахманну землю і стихію Чорного моря, яке котило краями гомін волі. Любимо твої веселі долі і земні верховини Карпат, що сягають зір, розлогі ниви і зажурені діброви, тихі, як молитва, озера і бистрі ріки, сиві міста і села в квітучих вінках садів, мову і пісні, що споконвіку живуть у серці твоєму, і людей — творців і мучеників твоєї вічності.

Любимо тебе, рідна Україно, наш тихий земний раю, розігнаний на хресті.

Помолимося рідним материнським словом. І наша молитва буде прийнята, бо то промовлятиме наша душа.

Дивній-предивні слова — світ чарів і ніжності, — і ми стаємо перед цим світом на коліна, як перед мамою: Ну що б, здавалося, слова...

Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як із почуття.. Знатъ, від Бога
І голос той, і ти слова
Ідути меж люди!..

Світ почався зі слова, людина теж починається зі слова, і першим словом, трепетно мовленям чистими устами немовляти, засвідчує продовження свого роду і народу.

А я виберу найкрасивіші слова з рідної мови, сплету з них дивовижний вінок і пущу по ріці людських душ. І вірю, що кожна з них відгукнеться вдячністю і привітаннями своїй рідній Україні.

III. ДО ЛЮДЕЙ — ПО РОЗУМ, ДО МАТЕРІ — ПО СЕРЦЕ!

Велике материнське серце, сповнене ніжності і любов'ю до своїх діточок, з давніх-давен описувалось народом і приказках і прислів'ях, оспіувалось у піснях. Зерната віри, надії і любові, посіяні матерями в душі своїх дітей, не лишилися безплодними, а принесли плоди духовної краси, яка не могла залишитися непоміченою. Погляньте і пірніть у глибокі ріки почуттів, які виражають любов до матері, вдячність і почагу до жінки, яка уособлює в собі все найкраще, найкрасивіше, найдорожче, найніжніше, найвишуканіше...

Мати праведна — опіка і охорона камінна.
Мати з хати — горе в хату.

Мати годус дітей, як земля людей.
Мати сама не з'їсть, а дітей находити.
Материна любов ніколи не змінюється.
Найдорожча пісня, з якою мати колисала.

Нема цвіту, крашого від маківочки, нема роду,

милішого від матіночки.

Не та мати, що народить, а та, що до розуму доводить.

Рада б мати для дітей небо прихилити та зорями вкрити.

Рідної матері слівце — як літнє сонце: бо хоча її сьє не раз на світі хмарненько, а все-таки від нього тепленького.

До людей — по розум, до матері — по серце.

Доти яніята скажуть, поки матір бачить.
Для ворони нема кращих дітей, як воронячі.

І задріпана ворона своїм діттям оборона.

Любо їй неніць, як дитина в честі.

Людям, як болото, а матері, як золото.

Без матері і сонце не гріє.

Ця культурна спадщина відображає цінності, які були основою життя українців у далекому і не дуже далекому минулому. Час плине, змінюючи багато речей, але він не має влади над материнською любов'ю, бо святість надійно охороняє її.

Леся ВОВКОТРУБ,
студентка, м. Київ

ЗВЕРНЕННЯ

Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Г. Шевченка до Президента України, Верховної Ради, Уряду, наукових, ділових та бізнесових кіл України, всіх українців, кому небайдуже майбуття нашої держави

Вельмишановний пане Президент! Високодостойні панове депутати, урядовці, бізнесмени, представники наукової і технічної інтелігенції, висока громада української діаспори близького і далекого зарубіжжя, всі українці світу!

Майбутнє України вирішується сьогодні. Воно дівиться на нас ясними очима наших дітей і внуків. Лише вони здатні назавжди увіковічнити нас на тлі нелегкого і суперечливого часу, вони наші найсправедливіші судді і свідки наших діянь. Хто з нас не прагне щасливого прийдешнього для власних дітей, хто не хоче бути достойним цього майбуття? У кожного з нас є можливість зробити ці прагнення вже тепер реальністю, втіливши їх у спільній великій справі. Тож робімо її — забезпечмо наших дітей сучасними якісними підручниками! Брак їх гостро відчуває середня і вища школа, їх бракує в місті і на селі, у школах і вузівських бібліотеках. І це в той час, коли Міністерством освіти і українськими авторами розроблено і затверджено десятки принципово нових, європейського рівня видань, перекладено і підготовлено до друку підручники, якими користується весь цивілізований світ. Причина того, що вони не доходять до наших учнів і студентів, проста: брак державних коштів на їх видання.

Представники Всеукраїнського товариства «Просвіта» ставлять сьогодні це питання по-новому: забезпечення дітей підручниками — справа не лише державна, але й всенародна! Ми можемо вирішити її швидко і якісно, коли всією українською громадою — від найвищих посадових осіб до кожного свідомого громадянина України, внесемо свою посильну благодійну частку, підставивши у ці важкі часи своє плече державі. Тим самим ми здійснимо найкраще, що можемо здійснити, — наше майбутнє, наші діти, отримавши від

нас підручники нового покоління, виростуть розумними, інтелігентними, освіченими. А значить, і Україна дістане тих провідників, які зможуть забезпечити щасливе існування народові. Кожен з нас, хто вкладе хоч гривню в цю загальнонародну справу, отримає велику духовну винагороду, усвідомлюючи, що є причетним до створення духовного багатства — освіти власних дітей, передумови багатства матеріального.

В Україні є багато заможних людей. Сподіваємося, що вони ревно подбають і про багатство власного духу, щедро пожертвувавши на видання шкільних підручників. Гадаємо, що кожне підприємство, товариство, фірма не будуть остеронь нашої ініціативи, що на цю відозву відгукнуться всі громадські організації, всі існуючі в Україні партії, незалежно від своїх ідеологічних уподобань: якщо ми не здатні об'єднатися в ім'я наших дітей, в ім'я їхньої освіченості, то майбутнє буде немилосердним до нас і ми станемо лише прахом для нього.

Тож подбаймо про власні душі і душі підростаючого покоління: кожному учніві, кожному студентові — достатню кількість підручників!

Сподіваємося, що Президент України Л. Д. Кучма візьме цю справу під свій патронат, що держава оцінить просвітянську ініціативу і зробить все від неї залежне, аби проблема з підручниками відійшла назавжди.

Хочеться ще раз звернутися до всіх просвітян, до всіх українців. Дорогі брати і сестри! Завдяки спільним зусиллям наших прадідів на українській землі зведені чимало храмів, залишилося багато святинь. Тож побудуймо ще такі храми, такі святині — книги для наших дітей.

Центральне правління
Всеукраїнського товариства «Просвіта»

БЕЗ БОГА В ДУШІ

і совіті в серці, не кажучи вже про дотримання основних Божих заповідей і християнських чеснот, елементарних правил людської поведінки, діє в Україні філія Російської православної церкви, лукаво іменованій Українською православною церквою Московського Патріархату. Налаштована відверто опозиційно, м'яко кажучи, а якщо називати речі своїми іменами, агресивно-вороже до Української держави, ця нібито християнська конфесія взяла на обзброєння старі імперські гасло «Поділай і владорай», повністю оправдовуючи використувану в таких випадках стосовно неї назву «п'ята колона». За прикладами такої антидержавницької діяльності далеко ходити не треба: останній із цих ворожих, брутальних проявів — напад на священиків і віруючих Української православної церкви Київського Патріархату під час візиту на Донеччину й освячення Патріархом Київським і всією Русі-України Філаретом Хреста на місці будівництва Кафедрального Собору в місті Маріуполі. Зазнав тлесніх ушкоджень Святіший Філарет, а особистий секретар Патріарха ігумен Дмитро (Рудок) зі струсом мозку потрапив до лікарні. Це сталося 30 квітня, і «Просвіта» міттєво відреагувала на цю подію, направивши відповідну Заяву-протест проти безчинств керованої з-пода меж України церкви та вимогою вигнати рішучих з неї заходів на адресу Президента України Леоніда Кучми, През'єр-Міністра Валерія Пустовойтенка та до провідних засобів масової інформації України і світу. У ній викладено перебіг цих кривавих подій, названо конкретних винуватців. (Заяву друкуємо в цьому числі газети.)

5 травня у резиденції Святішого Патріарха в Києві відбулася прес-конференція за участю духовенства УПЦ КП, журналістів, відомих громадських і політичних діячів, народних депутатів, рядових віруючих. Вільних місць у просторій конференц-залі не було, наскільки схвилювали її обурили ці події громадськості України. Святіший Філарет детально розповів присутнім про хід свого візиту не лише як Патріарх УПЦ КП і співчального архієрея Донецької єпархії, але й як людини, родинними коренями пов'язаної з цим одвічно українським краєм: Патріарх народився у Благодатеві Амвросіївського району, тут живе його 95-літня маті... Акція побиття вірних УПЦ КП, на думку Патріарха, була заздалегідь спланована місцевою червоною владою разом із московськими «ду-

хівниками», яких об'єднує відверто вороже ставлення до самостійності України. Керівництво держави на той момент не має чіткої позиції щодо відродження національної Церкви, а зчаста й потується УПЦ Московського Патріархату. Головні національні християнські святині й досі перебувають у віданні цієї церкви.

Святіший Філарет переконаний, що населені краї України взагалі давно готові до об'єднання в єдину Українську Православну Церкву, оскільки навіть офіційна статистика засвічує, що в Україні є удвічі більше віруючих УПЦ КП, аніж УПЦ МП, хоча остання володіє вдвічі більшою кількістю храмів... Релігійний розкол суспільства твірно вимовувати як найшившиде, оскільки він набагато небезпечніший за політичний.

Голова Всеукраїнської «Просвіти» Павло Мовчан упевнений, що події, пов'язані з трагічною смертю В'ячеслава Чорновола і побиттям вірних УПЦ КП на Донеччині, мають спльне коріння, спровоковані одиною й тією ж силовою і відображенням далекосяжних планів певних кіл в Україні на розкол держави, на реальну автономізацію з подальшим її незворотними відцентровими наслідками.

Голова КУІНу Іван Драч озаймлив приступами Заявою фракції Народного Руху України з приводу подій на Донеччині, оприлюднюючи на засіданні українського парламенту.

На прес-конференції виступили також член Центрального правління «Просвіти» Катерина Мотрич, народний депутат України Василь Червоний, головний редактор газети «Вечірній Київ» Віталій Карленко, голова УХРП Микола Пороський та інші. Журналісти отримали вічертину відповіді на численні запитання. Присутні мали нагоду переглянути відеоматеріали з місця подій, на яких зафіксовано справжній сатанинський шабаш московських попів на українській землі. Але доблесні місцеві чекіст-еубісти оперативно постарались, аби вилучити з видеопілок кадри побиття Святішого Патріарха Філарета... Воєністини шляхи доблесних охоронців безпеки держави неісповідими. Та описувати їх, мабуть, слід уже в іншій рубриці — під велемовною назвою: «Кому вони служать?».

Володимир ГЕРМАН

ЗАЯВА

Всеукраїнському товариству «Просвіта» ім. Тараса Шевченка стало відомо, що 30 квітня о 9 годині ранку в м. Маріуполі Донецької області, при освяченні землі під Кафедральним Собором стався ганебне побоїще, сплановане владою та ростісьюкою чергово, — напад на Святішого Філарета — Патріарха Київського і всієї Русі-України. Група дикунів, озброєних залізними прутами та цеглою, вирвали хрест із землі, топталися на щоїно, розтрощили машину Патріарха, жорстоко побили його і віруючих. Фактично до цього й закликав російський піл Марковський, якому було надано час у вечірньому телефоні 29 квітня: «Женево Філарета з нашої землі!».

Про спланованість акції, що загрожує громадському спокою в державі і сприятиє загостренню міжконфесійної боротьби, свідчать і такі факти.

Патріарх 23 квітня і. р. Іхав автогалляхом Київ—Донецьк. На кордоні Дніпропетровської і Донецької областей дорогу було перекрито на татовом агресивно налаштованих людей, із лаїками, нецензурними гаслами образливого змісту на адресу Патріарха.

Поруч стояло чотири автобуси, десятки автомашин. Серед пікетників було чимало попів УПЦ Московського Патріархату. Кількість міліції була достатньою для наведення порядку, але цього не сталося.

Пізніше з'ясувалося, що така зустріч була організована Московською церквою за сприяння областної та міської виконавчої влади. Правоохоронці так і не дозволили проїзд Святішому тією дорогою.

Він ішов на свою батьківщину, Донеччину, з метою у Великодні дні відправити службу Божу в православних храмах Київського Патріархату, а також відвідати свою 95-літню матір і рідno.

Однак ці добри християнські прагнення були по-блозирському зруйновані.

А 25 квітня сталася подія, що не вкладається в рамки здорового глузду. Знайома «команди» пікетувальників з гаслами агресивними діямі не допустила св. Патріарха Філарета в Преображенську церкву м. Донецька (вул. Куйбішева, 105), що належить УПЦ КП, для відправи служби Божої.

Як виявилось, основними виконавцями цього бешкету з відома вищих представників місцевої влади були архієпископ Донецько-Маріупольсько-Старобільський УПЦ Московського Патріархату Іларіон, заступник голови облдержадміністрації Л. Кириченко, начальник обласного управління в справах національностей, міграції та релігії Г. Костенко.

У руках пікетувальників були кийки, образливого змісту плакати та гасла. Вони розлютували й погрозливо поводилися, обкідиали брудом автомашину, сиплячи нецензурними словами на Патріарха. Так його притримали 5 годин, не допускаючи до храму, а потім кортеж автобусів, машин із цим купленним натовпом «супроводжував» Патріарха Філарета всюди, куди він ізidiv, поводячись так, що під сумнів можна поставити не лише юридичність до християнства, православної віри, а й психічне здоров'я.

Нам стало відомо, що голова Донецької облдержадміністрації Віктор Янукович і голова Донецької міськради Рибак відмовили Патріаретові навіть у візиті відвідувачі до них. Окрім того, відомо, що вони зверталися до Адміністрації Президента України з пропанням не пускати Патріарета на Донеччину. Міліція не реагує на ці хулиганів.

Вважаємо, що таке беззаконні викликає не лише гнів та обурення, а й вимагає правової оцінки і негайного втручання органів правопорядку.

За скоси неподобства, за підрив авторитету державної влади вимагаємо притягнути до відповідальності винних: Януковича Віктора — голову Донецької облдержадміністрації; Кириченка Леоніда — заступника голови облдержадміністрації; Костенка Геннадія — начальника управління облдержадміністрації, а також працівників правоохоронних органів, що допустили знищання з Патріархом та віруючих, дали підстави нам думати, що в Україні переслідується Українська Церква.

Центральне правління
Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка
Українська Всесвітня Координаційна Рада
Спілка письменників України
Конгрес української інтелігенції

ВИЩА ШКОЛА — ОДИН ІЗ ГОЛОВНИХ БАСТИОНІВ ЗРОСІЙЩЕННЯ

українського суспільства, оскільки ця важлива ланка державного життя як була, так і досі залишається хронічно зросійшеною і продукте для суспільства фахівців, зорієнтованих на чужинські ідеологічні засади, для яких Українська держава, національна ідея є фікцією, вигадкою, фантомом... Якщо не втрутитися у цей негативний руйнівний процес негайно, то вже найближчим часом національну вищу школу для українства втратимо безповоротно. Такий основний висновок всеукраїнського «круглого столу» на тему «Державна мова і вища школа в сучасній Україні», що відбувся 21 квітня в Будинку вчителя за спільною ініціативою Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка, Конгресу української інтелігенції та Всеукраїнського педагогічного товариства імені Гр. Ващенка.

У заході взяли участь відомі політики, народні депутати України, громадські діячі, працівники управлінських освітняних структур, ректори і викладачі вузів, студентська молодь, представники та керівники міністерств і відомств, письменники, просвітні, творча та технічна інтелігенція, журналисти.

Відкриваючи «круглий стіл», голова КУІНу Іван Драч зазначив, зокрема, що порушена проблема є настільки задавленою і складною, що великого повороту до швидкого виршення сподіватися годі. Успішному її подоланню заважає як інерція старого мислення, так і найбільше лихоманюча соціальна стан нашого суспільства. Сьогодніми виходимо за межі мітинговості, аби бодай намітити реальні шляхи позитивних зрушень і утвердити в Україні українську мову як державну.

Голова парламентського комітету з питань науки та освіти Володимир Семиноженко повідомив про підготовку до першого читання у Верховній Раді України у травні Закону про вищу освіту. На думку виступаючого, прискорювати процес українізації вищої школи — це інколи зашкоджувати справі, з чим не погодилися наступні промовці. У разі ім не відомовити: десять років минуло від часу ухвалення Закону про мови в УРСР, три роки вже діє Конституція незалежності України, а справи з упровадженням

державної мови у царині вищої школи (та її не лише тут) катастрофічно поірішуються.

Гірше того, як зазначив голова Спілки письменників України Юрій Мушкетик, в Українському суспільстві явно намітився рух назад, чиниться непримітивний тиск на українців. Тож мусимо діяти так, аби, образно кажучи, поїзд Української державності не був зупинений червоним семафором.

Стрільну позицію «Просвіти», КУІНу й Педагогічного товариства імені Гр. Ващенка висловив у своїй грунтovній і вичерпній доповіді академік Академії наук вищої школи України Анатолій Погрібний, обговорюючи якою був приєднаний весь подальший перебіг заходу. Доповідач описав основні причини критичного стану вищої школи, назвав винуватців і призвідців, розвінчив «лукавство офіційної статистики»... (Доповідь друкується в цьому числі «Слова Просвіти».)

Запальний і аргументований був виступ ректора Національного університету імені Т. Шевченка Віктора Скопенка, який викладав в «альма-матер» хімію від 1962 року, і увесь час рідною українською мовою. «Бракує термінології — створи її сам, якщо ти професор», — зауважив він, із чим потім не всі погодилися. Іще один аргумент на користь оволодіння державною мовою: конкурс на вступ до університету не зменшився від того, що як майдутний хімік, так і філолог повинен скласти вступний іспит з українською мовою. Дійовою, на думку керівника вузу, є контрактна система для викладачів університету, адже одним із пунктів контракту їх зобов'язано викладати державну мову. Не подобається комусь — шукай роботу деінде.

Проблеми очолюваної ним діллянки державного життя окреслив міністр культури України Дмитро Остапенко. Навчальні заклади, що у віданні Мінкультури, мають ті ж проблеми з упровадженням державної мови, що й в Україні загалом.

Петро Кононенко, директор Інституту українознавства, справедливо зазначив, що питання функціонування національної школи, як і утвердження української мови як державної в Україні, маємо розглядати у площині національ-

ної безпеки. Проблемою з проблем є керівні кадри освіти. Слід уже провести керівництво переатестацію керівників усіх вищих навчальних закладів.

«Не хочу займати позицію виправдання», — це слова з виступу заступника міністра освіти Олександра Савченко. — Мета у нас одна: беззастережної нагальне запровадження державної мови в усій системі освіти, не лише вищої.

Але засоби її можливісті в Міністерстві освіти й громадських організацій різні. Шкода, що у доповіді п. Погрібного не названо позитивних прикладів співпраці, зокрема й

Анатолій ПОГРІБНИЙ

ДЕРЖАВНА МОВА І ВИЩА ШКОЛА В СУЧASNІЙ УКРАЇНІ

Нехай почала б цю розмову викладачка технікуму з донбасівського міста Дебальцеве Валентина Надеждина, яка у листі до Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Гр. Ващенка розповідає: «Коли я сказала студентам, що передходжу на читання українською, немало хто з них почав заперечувати — мовляв, не зрозуміло. Я почала перевонувати, що все ви зрозумієте, а відповідати я буду дозволяти і українською, і російською, і навіть «українсько-російською» мовами. І ось я почала читати. Боже мий! — я навіть не передбачала такого ефекту! Виявляється, в юнах душах, можливо, десь аж у підсвідомості, живе оцей космічний національний менталітет! У сільських хлопців спини витягнулися, очі засяяли. Обличчя міських студентів стали простішими й добрішими. Було помітно, що багато хто сприймає мову душою, як музику. І всі намагалися відповісти по-українські. І було видно, що вони пишаються, що в них виходить і що це ім подобається. Мене вразило, — здавалося б, незвична українська мова мусила б сковувати студентів, а тут же відбулося зворотне: якесь душевне розкріпачення. Я на власні очі побачила велику силу національного менталітету й подумала: о, якби всі наші діти, звернувшись до рідної мови, твердо знали від нас, старших, від держави, що ця мова — найпрестижніша, то якими переконаннями гостідарями вони зростали б на своїй землі! І порядок на ній навели б, і чимось рабами ніколи вже не стали б. — Так що, — підsumовує В. Надеждина, — під уже дозрів, і його треба знімати сьогодні, бо завтра він впаде сам, але вже в болото. І це є якраз той момент, коли влада, найперше кіївська, мусила б зіратися з духом і застосувати свою чітку волю».

Такий ось лист, що до нього, але вже під кутом зору відбиття в ньому українсько-запливих акцентів, я ще звернуся пізніше. Поки ж що звернемо увагу: йдея тут про психологічну готовність нашої молоді в умовах найзросійщенішої частини України — Донбасу до засвоєння значу українською мовою. Висновок авторки, перевірений власним досвідом, — не гіперболізувати труднощі, пов'язані з розв'язанням цієї проблеми. Як, може, і надто суб'єктивно стверджує вона, слухати лекції українською готові до 90 % донбасівських студентів, а 70 % викладачів можуть їх читати («хоча, — ще зачитую, — будьте певні, вони, викладачі — якби до них було поставлено вимогу — підготовилися б і на 100 %, адже це — іхня праця, втрачати яку вони не мають наміру»).

Плід, отже, дозрів, але от питання: чи є бажання загалу викладачів, завідувачів кафедр, деканів, ректорів, ді-

В основі статті — доповідь на Всеукраїнському «круглому столі» КУІНу, «Просвіти», Спілки письменників України та Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Гр. Ващенка у Київському міському Будинку вчителя 21.IU.1999 р.

ректорів, міністрів, інших найвищепосадовців його зірвати? На це й належить відповісти.

Що стосується офіційної статистики, то вона свідчить недвозначно: збирання вроџено якраз у повному розпалі, вже ген-ген видно і кінець роботи. У тому, як упевнено, ба навіть стрімко справа рухається, переконують уже ось такі цифри: у 1993/94 навчальному році частка академічних студентських груп, де викладання здійснювалося українською, становила у ВНЗ III — IV рівнів акредитації 37 % (проти 23 % у 1991 р.); в 1994/95 н. р. — 47, 1 % (у ВНЗ I—II рівнів акредитації — 50,5 %), в 1995/96 — відповідно 51,2 % та 55,3 %, в 1996/97 — 49, 82 % (III і IV рівні), а вже в 1997/98 н. р., як запевняє відданий у цьому, 1999 році статистичний збірник Міносвіти та Державного комітету статистики «Вища навчальна заклади (1997—1998 pp.)», і загалом стався просто таки приголомшликий стрибок: порівняно з 1996 роком українськомовне навчання зросло у ВНЗ III — IV рівнів акредитації більш як на 16 відсотків і всього становить 66 %, а у ВНЗ I — II рівнів акредитації становить і того більше — ціліх 72 %. Тобто офіційна статистика запевняє, що на сьогодні стан справ з українською мовою у вищих навчальних закладах є навіть кращий, ніж у школах, де українською вчилося у 1997/98 н. р. 62,8 % учнів. Є, правда, й дещо скромніша статистика, що й Міносвіти надіслало на наш запит. Згідно з нею середня частка академічних груп з українською мовою викладання становила по Україні у 1997/98 н. р. 56, 97 %, а частка викладачів, які викладають державною мовою, — 60,38 %.

Чи так це? І чому розмову про стан з державною мовою у вищих навчальних закладах України ведемо ми у найбільшій тривозі та в найбільшому занепокоєнні? Усі добре знаємо, що, починаючи з 1994 року, у мовній сфері взвішила газета, заявили себе явища стагнації та гальмування. Тут же — зростання, зростання, яке фактично чи й було? Було, напевне, хоча, я це доведу, виражати його треба в зовсім інших, незмірно скромніших цифрах.

А от «відкатні», «відбійні» тенденції були точно. Не один ректор роз'яснив своїм викладачам ще в тому 1994 році, що питання впровадження української мової у навчальний процес на черзі дія вже гостро не стоїть, і тим більше не один професор чи доцент з 1 вересня 1994 року вернувся «на крути своя» —

тобто до читання лекцій російською мовою. Той же, хто й до цього читав російською, але мав зобов'язання оволодіти державною мовою, нараз з полегшістю, зіткнув, тривко заспокоївся, тим більше, що якіхось наказів чи вимогливих інструктивних листів Міносвіти, які підштовхували б навчальні заклади до зукраїнізування, як то було в 1992 — 1994 роках, з другої половини 1994 року і аж до останнього часу просто не надходило.

За ілюстрацію може послугувати бодай офіційна довідка відділу з питань освіти, культури та охорони здоров'я Кабінету Міністрів «Про стан виконання Державної програми розвитку української мової та інших національних мов на період до 2000 року в Харківській області», що в 1997 році була подана комісією Кабінету Міністрів з питань координації роботи і контролю за виконанням згаданої Державної програми. Ось, прошу, цитати з цього документа: «Не кращий стан із запровадженням державної мової у вищих навчальних закладах області, в яких кількість академічних груп, де здійснюються навчання цією мовою, в середньому становить 23 відсотків (в 1992 р. — 7,7 %). Ще менше їх у Харківському державному університеті (7,65 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (7,8 %), Харківському державному технічному університеті радіоелектроніки (11,2 %). У порівнянні з 1994 р., — далі цитую, — намітилось зменшення вже досягнених результатів у Харківському інженерно-педагогічній коледжі (з 65,6 % до 23,6 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (з 20,4 до 7,8 %), Українській юридичній академії (з 35,4 до 24,8 %...) Лише в Харківському державному педагогічному університеті відмінно змінилися навчальні умови у вищих навчальних закладах області, в яких кількість академічних груп, де здійснюються навчання цією мовою, в середньому становить 23 відсотків (в 1992 р. — 7,7 %). Ще менше їх у Харківському державному університеті (7,65 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (7,8 %), Харківському державному технічному університеті радіоелектроніки (11,2 %). У порівнянні з 1994 р., — далі цитую, — намітилось зменшення вже досягнених результатів у Харківському інженерно-педагогічній коледжі (з 65,6 % до 23,6 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (з 20,4 до 7,8 %), Українській юридичній академії (з 35,4 до 24,8 %...) Лише в Харківському державному педагогічному університеті відмінно змінилися навчальні умови у вищих навчальних закладах області, в яких кількість академічних груп, де здійснюються навчання цією мовою, в середньому становить 23 відсотків (в 1992 р. — 7,7 %). Ще менше їх у Харківському державному університеті (7,65 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (7,8 %), Харківському державному технічному університеті радіоелектроніки (11,2 %). У порівнянні з 1994 р., — далі цитую, — намітилось зменшення вже досягнених результатів у Харківському інженерно-педагогічній коледжі (з 65,6 % до 23,6 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (з 20,4 до 7,8 %), Українській юридичній академії (з 35,4 до 24,8 %...) Лише в Харківському державному педагогічному університеті відмінно змінилися навчальні умови у вищих навчальних закладах області, в яких кількість академічних груп, де здійснюються навчання цією мовою, в середньому становить 23 відсотків (в 1992 р. — 7,7 %). Ще менше їх у Харківському державному університеті (7,65 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (7,8 %), Харківському державному технічному університеті радіоелектроніки (11,2 %). У порівнянні з 1994 р., — далі цитую, — намітилось зменшення вже досягнених результатів у Харківському інженерно-педагогічній коледжі (з 65,6 % до 23,6 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (з 20,4 до 7,8 %), Українській юридичній академії (з 35,4 до 24,8 %...) Лише в Харківському державному педагогічному університеті відмінно змінилися навчальні умови у вищих навчальних закладах області, в яких кількість академічних груп, де здійснюються навчання цією мовою, в середньому становить 23 відсотків (в 1992 р. — 7,7 %). Ще менше їх у Харківському державному університеті (7,65 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (7,8 %), Харківському державному технічному університеті радіоелектроніки (11,2 %). У порівнянні з 1994 р., — далі цитую, — намітилось зменшення вже досягнених результатів у Харківському інженерно-педагогічній коледжі (з 65,6 % до 23,6 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (з 20,4 до 7,8 %), Українській юридичній академії (з 35,4 до 24,8 %...) Лише в Харківському державному педагогічному університеті відмінно змінилися навчальні умови у вищих навчальних закладах області, в яких кількість академічних груп, де здійснюються навчання цією мовою, в середньому становить 23 відсотків (в 1992 р. — 7,7 %). Ще менше їх у Харківському державному університеті (7,65 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (7,8 %), Харківському державному технічному університеті радіоелектроніки (11,2 %). У порівнянні з 1994 р., — далі цитую, — намітилось зменшення вже досягнених результатів у Харківському інженерно-педагогічній коледжі (з 65,6 % до 23,6 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (з 20,4 до 7,8 %), Українській юридичній академії (з 35,4 до 24,8 %...) Лише в Харківському державному педагогічному університеті відмінно змінилися навчальні умови у вищих навчальних закладах області, в яких кількість академічних груп, де здійснюються навчання цією мовою, в середньому становить 23 відсотків (в 1992 р. — 7,7 %). Ще менше їх у Харківському державному університеті (7,65 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (7,8 %), Харківському державному технічному університеті радіоелектроніки (11,2 %). У порівнянні з 1994 р., — далі цитую, — намітилось зменшення вже досягнених результатів у Харківському інженерно-педагогічній коледжі (з 65,6 % до 23,6 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (з 20,4 до 7,8 %), Українській юридичній академії (з 35,4 до 24,8 %...) Лише в Харківському державному педагогічному університеті відмінно змінилися навчальні умови у вищих навчальних закладах області, в яких кількість академічних груп, де здійснюються навчання цією мовою, в середньому становить 23 відсотків (в 1992 р. — 7,7 %). Ще менше їх у Харківському державному університеті (7,65 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (7,8 %), Харківському державному технічному університеті радіоелектроніки (11,2 %). У порівнянні з 1994 р., — далі цитую, — намітилось зменшення вже досягнених результатів у Харківському інженерно-педагогічній коледжі (з 65,6 % до 23,6 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (з 20,4 до 7,8 %), Українській юридичній академії (з 35,4 до 24,8 %...) Лише в Харківському державному педагогічному університеті відмінно змінилися навчальні умови у вищих навчальних закладах області, в яких кількість академічних груп, де здійснюються навчання цією мовою, в середньому становить 23 відсотків (в 1992 р. — 7,7 %). Ще менше їх у Харківському державному університеті (7,65 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (7,8 %), Харківському державному технічному університету радіоелектроніки (11,2 %). У порівнянні з 1994 р., — далі цитую, — намітилось зменшення вже досягнених результатів у Харківському інженерно-педагогічній коледжі (з 65,6 % до 23,6 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (з 20,4 до 7,8 %), Українській юридичній академії (з 35,4 до 24,8 %...) Лише в Харківському державному педагогічному університеті відмінно змінилися навчальні умови у вищих навчальних закладах області, в яких кількість академічних груп, де здійснюються навчання цією мовою, в середньому становить 23 відсотків (в 1992 р. — 7,7 %). Ще менше їх у Харківському державному університеті (7,65 %), Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури (7,8 %), Харківському державному технічному університету радіоелектроніки (11,2 %). У порівнянні з 1994 р., — далі цитую, — намітилось зменшення вже досягнених результатів у Харківському інженерно-педагогічній коледжі (з 65,6 % до 23,6 %), Харківському держ

ДЕРЖАВНА МОВА І ВИЩА ШКОЛА В СУЧASNІЙ УКРАЇНІ

Продовження. Початок на с. 3

Харкова і 10 ст. Конституції, і комплексні заходи щодо розвитку і функціонування української мови не обговорювались, відповідні накази чи інструкції не видавались. Натомість — поспіль у харківських ВНЗ студентам навіюються впевнення про мешканість української мови, про неможливість послуговуватися нею в науці і техніці. Натомість — на початку лекційних курсів викладачі масово проводять опитування студентів і навіть властивують голосування з того приводу, якою мовою викладати. Чи не в результаті подібних голосувань, неможливих, образливих для державної мови, навіть на факультеті української філології ХДУ такі предмети, як зарубіжна література, історія, латинізм, сучасні іноземні мови, викладаються російською...

Або ось ситуація в Одеській області. Середній показник українськомовного навчання становить — знову повірмо — тут 49,05 %. Є й певні успіхи, наприклад у роботі кафедр українознавства Одеського державного університету, Одеської державної академії харчових технологій, Одеського морського університету (у двох останніх закладах, крім передбаченого міністерським навчальним планом курсу «Ділове українська мова», введено й інші курси, що сприяють опануванню студентами практики української мови). Підготовлено ряд українських підручників, посібників, спецкурсів тощо.

Та ось кричуше юніоністичне, аберраційні речі. Російською у першому семестрі цього н. р. читався в Інституті соціальних наук ОДУ курс «Українська та світова культура», причому з ігноруванням власної української культури. На факультеті романо-германської філології українську культуру в даному курсі було замінено російською. Російською мовою викладають предмет «Українська та світова культура» і в інших навчальних закладах міста (всього їх було перевірено 9). А у фінансовому коледжі російською викладається навіть дисципліна «Ділове українське мовлення». Якщо такою є ситуація стосовно цих предметів, то що вже й казати про те, якою мовою викладаються всі інші... В тому ж таки Інституті соціальних наук (І курс) українською читається тільки дві дисципліни, на економіко-правовому та математичному факультетах (І курс) — три дисципліни. Російською є мова ділового спілкування адміністративно-викладацького складу перевіреніх закладів. Українські оголошення, іншу поточну інформацію вдалося виявити українською лише на філфакі ОДУ та в комерційному технікумі. З часу виходу Закону про мови (де — з матеріалів засідання Ради з питань мової політики при Президенті України) нічого не зроблено у морехідному училищі рибної промисловості, медичному училищі № 3, версторудівному, технікумах газової та нафтової промисловості та ін.

А ось і одне з потвердженень безчесних приписок, що ними ректори (директори) ВНЗ окозалися із Міністерством, і всіх нас разом узялих. Станом на 1 вересня 1998 р. дев'ятьма закладами, про які йде мова (крім згаданих, це та-кож Академія зв'язку, Гідрометеорологічний університет, Медичний ім. Мечникова), було заявлено про стовідсоткове навчання державною мовою студентів першого курсу. Насправді ж перевірка виявила: у всіх цих закладах до 100 відсотків українськомовного навчання далеко є далеко. Навіть соціальні науки, іноземні мови, всесвітня історія, зарубіжна література тощо осягаються першокурсниками, яких видають вже за закріпованіми, все тісно ж російською. В ім'я чого, запишується, ця фальш, в ім'я чого ці приписки, що їх радо вводять у ранг здобутків офіційні чиновники в Києві? Чи це той випадок, коли бажання видати брехню збігається з бажанням брехню сприйняти? Але ж ... ну хоча б знати якусь міру в ось цьому фальшуванні дійсного стану речей!.. Тим більше, що опитування одеських студентів про їхню психологічну готовність

учитися державною мовою переконливо засвідчило: питання, якою мовою вчитися, не є для них принциповим. «Принцип» не допускати української і в Одесі, і в інших зросійщених краях України витримують, отже, аж ніяк не студен-

ти. Ше приклад — Дніпропетровська область, стосовно якої офіційна цифра українськомовного навчання становить — знову частка академічних груп і знову давайте повіримо ректорам — 45,62 %. Справді, є тут заклади, які афішуються як такі, що перебувають попереду інших у справі українськомовного навчання (статистика вирізняє такі, наприклад, ВНЗ, як Медична академія, Технічний університет залишчичного транспорту, Економічний інститут в Кривому Розі та ін). Однак навіть у деяких з них який дійсний стан справ? Ось такий шанований заклад, як Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, у якій кілька студентських груп оголошено групами, що мають українськомовний статус. Статус мають, та, як і раніше, більшість предметів і в цих групах читається російською. Тоді для чого ж маска? Хіба для того, повідомляє один з викладачів цієї академії, щоб подавати для Міністерства справну цифру... А в той же час у Дніпропетровській гірничій академії українською викладає — офіційні дані — 6,2 % викладачів, у Металургійній академії — 22,1 %. Інститут фізкультури і спорту — 7 %.

Я розумію, звичайно, що досягтий певний відсоток українськомовного навчання в умовах зросійщених Сходу та Півдня України має незмінно більшу вагу, аніж в умовах Черкас, Вінниці чи тим більше Галичини. Так само далекий я від ствердження, що у ВНЗ і Дніпропетровська, як Харкова, як Одесі, як інших міст Сходу та Півдня України, де ситуація, запевнено, є аналогічною або й ще гіршою, як-от на Донеччині (частково українська мова є тут тільки в держуніверситеті та кількох педагогічних закладах I — II рівнів акредитації) стан справ з державною мовою однаковісній. Ні, є немало випадків, коли навчальний заклад від навчального закладу щодо цього різиться і найперше тому різиться, що різною є позиція того або іншого ректора в цьому питанні. Наполегливо діє ректор — справи з українським викладанням йдуть (як-от у більшості ВНЗ Міністерства внутрішніх справ). Легковажить, нехтує, ігнорує — або не маємо нічого, або приписки до того незначного, що наявне. Морська академія і Морський університет — обидва ці заклади в Одесі, однак у першому з них реальні здобутки в українськомовному навчанні були наявні ще кілька років тому, в другому ж — лише на них заповідається. Так само розміщені в одному місті — у Кіровограді Державна льотна академія та Університет сільськогосподарського машинобудування, однаке українські льотчики як училися, так і вчаться російською. Університет же сільськогосподарського машинобудування перейшов на державну мову викладання фактично повністю. Значні успіхи має Чернігівський державний університет, але протилежна картина в Чернігівському технологічному інституті. Цілеспрямовано утверджують українськомовне навчання Академія та коледж митної служби в Дніпропетровську (причому з маси технічних дисциплін, як-от електроніка, імпульсна техніка, програмування, автоматичне управління тощо) — і тут же, в цьому ж місті, цілий ряд технікумів, де українськомовне викладання на нуці. Показник 30,46 % дає Криворізький технічний університет, однак, власне, нічим не відрізняються мовні порядки від уральських чи кривбасівських у Запорізькій інженерній академії, Донецькому гірничо-металургійному інституту, Донецькій машинобудівній академії і т. д. Ось вам і вага суб'єктивного фактора, ось вам і знаменито точне «кадри (керівні, зрозуміло) вирішують все». Були б належні вимоги до керівних кадрів ВНЗ, була б державницька позиція цих кадрів — справи таки рухалися б не в окозамілювальній спосіб.

Не можу не згадати і ВНЗ Києва. Годі

ї сумнівався, що порівняно зі згаданими містами стан справ тут значно втішливіший — 70,24 % відсотка за статистикою. Є у столиці немало закладів, у яких інші ВНЗ держави могли б немало чого повітися. Наприклад, стосовно зобов'язання викладати державною мовою, що міститься у контракті особи, яка працює в Національному університеті ім. Т. Шевченка, стосовно цілеспрямованого і наполегливого обстоювання українськомовного викладання в Академії харчових технологій, стосовно розробки і запровадження принципів виховання студентської молоді у Фінансово-торговельному університеті тощо. Та водночас — як не звернути увагу: за тими ж контрактами викладають українською всі стовідсотково; на практиці ж — умови контрактів незрідка порушують, ба навіть повністю українськомовних практиків приймає керівники не можуть підібрати (зателефонуйте — прошу). Або як не звернути уваги: той чи інший ВНЗ дас для Міністерства досить добру цифру. Та як же контрастують з нею факти, одержані членами комісії в результаті опитування студентів. Такі, наприклад, факти: студент 5 курсу Академії легкої промисловості засвідчує, що за п'ять років навчання на економічному факультеті українською було прочитано лише дві дисципліни — політ-економію та ділову українську мову. Або засвідчує випускник 1998 року університету «Київська політехніка»: за 5 років навчання на факультеті прикладної математики державною мовою викладалися тільки три предмети — вступ до специальності, та ж українська мова і — як приемно не вразитися! — військова справа ... Або в Національному аграрному університеті: послідовно перейшов на державну мову агрономічний факультет, але економічний, рослинництва, ветеринарний російською мовою викладання здебільшого тримаються, хоча до завершення передбаченого Міністерством агропромислового комплексу терміну остаточного переходу ВНЗ цієї галузі на державну мову (2000-й рік) часу майже не лишається.

Гадаю, типово для багатьох ВНЗ м. Києва мовну картину може увиразити ситуація в Київському міжнародному університеті цивільної авіації — закладі, де пару років тому дійшло навіть до спроби звільнення одного з патріотичних професорів — І. Науменка — з праці, як тільки він перейшов на державну мову викладання. Цей трохи нашумілій конфлікт з приходом нового ректора вже залагоджено; за довідкою ж громадської комісії, яка там працювала, ситуація у КМУЦА така: на механічному факультеті, факультеті радіоелектронного обладнання, авіаційного обладнання, автоматики і обчислювальної техніки українською викладає по 4 особи, на факультеті наземної авіаційної техніки — 6 осіб, на військовому факультеті — 15 осіб (половина). На факультеті ж економіки й управління зі 113 викладачів українською не викладає жоден, на факультеті літальної експлуатації — жоден. На час перевірки закладу ще не була виконана постанова вченого ради КМУЦА про створення загальноуніверситетської кафедри української мови, як не було й названо для комісії юридичного випадку реалізації постанови вченого ради про те, що при підписанні контрактів і проведенні атестації викладачів належить вимагати знання державної мови та викладання цією мовою. Не було виявлено й жодного прикладу заохочення викладачів, які суміліно виконують свої громадянські обов'язки щодо 10-ї статті Конституції України.

Нема, нема, отже, благополуччя на цій ділянці і в столиці Києві, а от «припудрювання», приписки, як і в багатьох інших містах, тут також є, і то неспроста київські студенти готовути нині акцію «Українським студентам — українську мову». Дуже вчасна, державницького призначення акція, яка заронє надію, що те, супроти чого тримає оборону не один адміністратор, те, чому він не надає державного значення, буде з часом вирішено самим студентством, якому лишається хіба що побажати сміли-

вості та непоступливості в цьому плані.

Окрім лукавства офіційної статистики, існує їй ще одна хитрина, з допомогою якої підкresлюються зрушения у масштабах країни щодо впровадження у вищі школи державної мови. Стосується ця хитрина середньостатистичного показника — як у цілому по вищій школі, так і за профільними групами ВНЗ. Тут слід зазначити, що є в Україні і справді регіон, у ВНЗ якого викладання повністю здійснюється державною мовою. Це — наш західні області, які, подолавши зросійщеність вищої школи, намагаються триматися загальноприйнятіх європейських і світових орієнтирів, що є добре відомі, а саме: державна ланка освіти і функціонує державною мовою (в тому числі і в навчанні іноземців, яких ми масово вчимо чомусь мовою сусідньої держави): у Франції — французькою, Польщі — польською, Словаччині — словацькою, Німеччині — німецькою, Румунії — румунською, Італії — італійською, Литві — литовською і т. д. Тож суть ще однієї згаданої хитрини полягає в тому, що виведений середній показник по Україні (як-от і за профільними групами ВНЗ) цілковито маскує той факт, що й, що середній цифру, витягують переважно ВНЗ Західу і Центру України, тоді як частка студентських груп, що вчаться державною мовою, становить (знову даю офіційну статистику): у Луганській області — 6,46, Донецькій — 16,1, Запорізькій — 36,3 (у 1995 р. було 17,6 %), Миколаївській — 52,83 (у 1995 р. — 33,03), Дніпропетровській — 45,6 (у 1995 р. — 36,09), Одеській — 49,05 (у 1995 р. — 39,32), Херсонській — 40,56 %. Неподільні випадки, коли дещо ніби обнаділивий показник по тій чи іншій групі ВНЗ витягають лише один або два заклади. Так, цілковито український Дрогобицький нафтово-технологічний технікум дає підстави міністерському чиновникові веселити нас певними зрушеними у гірничій групі ВНЗ I — II рівнів акредитації, де всього нараховується 14 закладів. Мовляв, середній показник тут щодо українських груп (таким він був кілька років тому; нині ж, як вже підкresлювалося, «засекречений») — 15,6 %. Хоча насправді що це означає? Нішо інше, як те, що в Дрогобичі українською вчиться 100 %, а в усіх інших — українського навчання або до якихось 10 %, або й круглий нуль. Або ж по групі технікумів хімічного профілю. Всього їх в Україні 7, а середній відсоток українських груп — 16,69 % — дарував для статистики (знову кілька років тому) лише Калуський хіміко-технологічний технікум. У всіх інших — знову ж таки нуль...

Не можна не підкresлити, наскільки самовільно, виклично-цинічно у ставленні до державної мови функціонує сьогодні й мережа вищих навчальних закладів недержавної форми власності. Винятки, як-от Університет лінгвістики та права в Києві, звичайно, трапляються. У цілому ж, як мовиться, колишній бастіон зросійщення освіти змінилися десятками і десятками нових. Тільки хто та коли і від них зажадає статистики стосовно мови навчання? А нема ж кому іншому це робити, як тому ж таки Міністерству освіти. Воно бо видає ліцензії (ма

ською» та «чи маєте виутрішню готовність переходити на рідну мову»?

Боже мий! — ще раз повернувшись до питання пісихологічної готовності студентів. Та скільки ж цих анкетувань було проведено ще в перших роках нашої незалежності! І вже тоді були одержані дані, які засвідчували, що насправді проблема української мови видається не у студентство — виключно, повторюю, в позицію ректора, директора, частини викладачів. То що — сьогодні почищатимемо все спочатку? Імітуватимемо дотримання, мовляв, наукового підходу? Але що ж тоді у цьому разі гра, що — фарсесією?

Зрештою, і зовсім свіжі дані подібних анкетувань. Скажімо, з особливо зросійшеною оферти військової освіти. За даними ізоміністру опитувань (весна 1997 року), у Київському військовому інституту управління і з'язку повністю готові слухати лекції українською мовою понад 70 % курсантів, а 56 % викладачів готові читати українською. І лише 17 % викладачів заявили про свое небажання оволодіти українською мовою. Загитався: що що — не показник? Якого ще ступеня психологічного зламу варто чекати у навчальних закладах, як ось і в базованому, що належить до числа тих, яким особливо нахидається думка про, мовляв, зевиробленість української військової термінології? Анкетувати треба чи вже, нарешті, перегодити?

До речі, і військова освіта, і армія в цілому — сфера особливі. Які стверджують наші активісти з цієї сфери, всю роботу з упровадженням української мови в державній, можливо, й починаючи зі самим збройним силами, що спровоцило величезний позитивний вплив на всі інші сфери українського суспільства. Думка зрозуміла й перекована. Тому, по-перше, що всі ваканії, розпорядження, пояснення, надто у бойовій обстановці, повинні бути максимально чіткими, ведмежими, отже, й недвомісними (якщо в цінільних структурах ще є що можна терпти двомовність, то в армії і загалом у силових структурах вона просто вебезпечена, адже раз-по-раз може обертатися плутаниною, недорозуміннями, вказівкою зразом оперативних завдань). А по-друге, в юдейській іншій сфері не існує такої чіткості щодо мовних виборів, як у Законі «Про Збройні сили України» від 6. XI 1991 р., де у чомусь ве афішовано, вказівки їноді затакований ст. 11 сказали: «У Збройних силах України використовується державна мова відповідно до чинного законодавства. Військово-патріотичне виховання військовослужбовців адісніється за національно-історичними традиціями народу України». Чинне законодавство сьогодні — та передовсім Конституція України, 10-та стаття. Тоді чому ж спостерігається саботування військового Закону? — постає питання.

Почальник не тільки для військових, а й цивільних навчальних закладів є і ще один висновок, до якого прийшли ентузіасти українськомовного викладання з Київського військового інституту управління і з'язку. Пародіювано, але факт, стверджують вони: відсутність україномовних підручників, за наявності російськомовних, не заважає викладачам і навчальному спілкуванню українською мовою. Всі курсанти, наголошується у матеріалах військової освіти, «без заперечень, без відповіденної, в багато хто — з радістю сприймають українське викладання», в ході якого випускники російських шкіл глибоше засвоюють українську термінологію, порівнюючи її з тією, що юстиється у російських підручниках, а випускники школ українських, звертаючись до підручника, додатково засвоюють ще й термінологію російську, що особливо важливо за обставин, коли російською мовою видіється маса спеціальної, наукової літератури, до якої багатьох не раз доведеться у житті звертатися.

Гадаю, що за ситуації, коли українськомовних підручників справді, катасрофічно не вистачає, але так само співпадає існує й безліч спекуляцій, по-іханки в цію проблему, що висувається, як штік, типи, котрі за все чіплються, яби лише відгинути перехід навчання на державну мову, щобно називані маркування варти особливої уваги. Зрештою, прийшли тут мусить бути та-

кій: ти, викладачу, читай свій курс державною мовою, а ти, студенте, вчи і за українським (якщо він вже є), і за російським, і за англійським, і т. д. підручником, аби лише знав мови. Проблема підручників, у справі, яку наразі обговорюємо, є дуже важлива, але, наголошу, не вирішальна.

Торкнуся й ситуації у вищих навчальних закладах мистецтва та культури. Усього іх у нас 60 (І та II рівні акредитації) та 10 (III та IV рівні). За наданою нам офіційною довідкою, в усіх областях, за винятком Луганської, Кіровоградської, Запорізької, Одеської, Херсонської та Криму, переход на державну мову викладання вже завершено. Може, й так. Тільки чому ж в інформації Міністерства культури визнається, що з причини відсутності підручників та недостатньою кількості спеціальної літератури українською мовою існують труднощі з переходом на державну мову Чернігівського, Сіверськодонецького музичних училищ, Миколаївського училища культури та ін.? А що, питаетесь, цих труднощів нема в інших областях? І чому з тих областей, які, за офіційними даними вже перейшли, раз-по-раз продовжують скарги, що насправді ... ве повсюдно перейшли? Немало проблем стосовно цього є в Київській художній школі ім. Т. Шевченка, де російською мовою читається більшість фахових предметів, а в Київському художньо-промисловому технікумі, по вул. Кіквидзе, де переважає викладання російською мовою, доходить і до зовсім куріозних окозамілювальних речей: маючи текст Конституції та підручник з соціології українською мовою, учні, на додаток відповідно викладачам, перекладають ще для відповідей на російську. Деякі ж викладачі (іхні прізвища ми маємо у матеріалах комісії) вдаються ще і до таких форм вимог до учнів. Мовляв, «только посмійте сказати, що я читаю по-російські. Якщо будуть спрашувати, говорите, що я преподаю на українському». Відбуваються, як бачимо, і так ось речі.

Окремо належить говорити про упровадження та комплекс українізувальних дисциплін у вищій школі. Ти, хто виступив ведавши зі статею «Обережно: «українізуватися!» в газеті «Освіта України» (17 березня ц. р.), чи усвідомлюєш, що іншого способу дати студентам, скажімо, вищуканій Міносвіти, є відсутність термінів «українізування» з навчальних планів та замінити його національно-історичним терміном «народознавство». Та й загалом у ставленні Міносвіти до циклу українізувальних дисциплін для вищої школи спостерігається відсутність термінів, дивна еволюція. Ось засвідчує усе та ж статистика: згідно з прізначеннями Міносвіти, на 1 вересня 1993 року історія України читалася в обсязі 120 годин або 60 годин на спецкурсі; в такому ж обсязі — українська та зарубіжна культура; 72 годин плюс 36 на спецкурсі було відведеного на ділову українську мову. Разом це становило 468 годин. Перше урізання цієї кількості годин зафіксувалося у 1995 році, оскільки вони були ще меншими: всього стало 432 години, або 92 відсотки від рівня 1993 року. Зате ось у чому трансформувався цей блок у році 1997: час на спецкурсі пошев зовсім, вивчення історії України скоротилося до 72 годин, української та зарубіжної культури — також до 72-х, ділову українську мову — до 36-ти. Разом — 180 годин. Порівняно з тим, що було у тижневому плані Міносвіти в 1993 році, — це лише 38,5 %. Куди йде? Відлюто відчести це залишивши до риторичних, тобто більше, що за інформацією, яку має з навчальних закладів наша комісія, дисциплінація українізувальних дисциплін сьогодні продовжується державної екзаменів з ділової української мови замінити редакційною редакцією, де, як відомо, став спрямувати нашу мову та кож часто-густо перебуває у занепаді. Також, нарешті, що переважаюча частина наших вищих навчальних закладів усе ще продовжує перебувати у хмарі засвідченої фігультивативно.

Висловлюється часом думка, що виличти практичну, ділову українську мову у вищій школі зайве. Досить, мовляв, Зрештою, прийшли тут мусить бути та-

шкільних знань. Ой, чи зайве, ой, чи досить? Члени комісії, які готовили «круглий стіл», ознайомилися з рівнем грамотності студентів молодших курсів нефілологічних факультетів. Неграмотність, що її вони виявили, прямо скажемо, жахлива, незрідка просто дика. Не забуваймо: пішов студент, якому за обставин усе ще згущуваних хмар зросійщені до рідного українського слова доводиться буквально прорізатися... Може для кого і курс мови урізасмо (протилежну тенденцію маємо у військових навчальних закладах, де, як повідомив нам начальник Головного управління військової освіти п. М. Нещадим, починаючи з 1998/99 н. р., бюджет часу на вивчення української мови на всіх рівнях підготовки військових фахівців збільшено втрічі), й інші українізувачі дисципліні скорочуємо, і вавіт щось цілковито вesusitne чинимо з національним вихованням, яке — вже на термінологічному рівні — пройшло за роки незалежності незбагнені стадії: від власне національного виховання у Державній Національній програмі «Освіта України XXI ст.» (1992) до «концепції виховання у національній системі освіти» (1995) (запримічуємо нюанс, що, власне, розмікає національно-орієнтир?), а згодом — у 1998 р. (див. відповідне рішення колегії Міносвіти) — до «національно-громадянського» чи й просто «громадянського» виховання, як то звучить у тексті цього рішення. Отже, виховання поза українською національною ідеєю, поза українською мовою? Відомо, що лише 37,7 % опитаних 1998 року студентів підтвердили бажання бути громадянином України за умови вільного вибору громадянства.

Кожному мусить бути зрозуміло: мова — не просто мова. Вона — неоцівенній чинник формування українських, державницьких переконань молоді. Зовсім не маю наміру заперечувати: помітні кроки на шляху утвердження державної мови у нашій ще зовсім недавно цілковито зросійшеної вищій школі за роки незалежності зроблено. Тож суттєво критичного пафосу — аж відяк не в огульних звинуваченнях міністерств, що мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади. Суть в іншому — в тому, що говорить про остаточний, везворотний залік із зорою. Ми все ще маємо ситуацію, за якої будь-яка особа у країні може без державної мови щонайлегше обходитися — і під час навчання у вищому навчальному закладі, і при вступі до аспірантури, і при написанні дипломних та дисертацій, не кажучи вже про безліч сфер професійної діяльності, про службу в армії, торінсько, побут. Годі й говорити, що така ситуація перетворюється у державе не тільки в антикультуру, а й в антиморальну, антидемократичну. І хіба не слушно є думка, що передовсім цілком вormal'no посталили студента. Однака як тільки переконалося, що комісія з Києва її уваги на ці старання не звернула, враз дало повний відбій. Нині при ту «українізацію» гадують лише зі сміхом та зневагою. То сказати — якщо потувалися, а потім поставили хрест, то на юному тут лежить провиня?

Я думаю, що передовсім на антиукраїнському Києві, безпричинному, безалаберному, який не хоче і не зможе поставити чіткі вимоги стосовно мовного законодавства. А в результаті, за атмосферу, коли наші супротивники пішли на Донбас проти української мови в шалений наступ, я вже і я сама змушені читати... знову по-російськи, адже ве тільки розмовляти, але й думати у нас прямушують саме цю мовою.

Такої ось печальної фініш, і я гадаю, що варто цілком згадитися з думкою цієї викладачки, що головне єдине — не українська мова в дитсадках і не українські класи в російських школах, а вищі навчальні заклади. «Нехай хоч і турецькою говорять у Верховній Раді, але вони переведуть на українську! Це й буде головне в богоугодній справі повернення народові його мови. Не втратимо ще одне покоління! Ясно ж, як Божий день, що народ, який поступився своєю мовою, своєю національним ідентитетом, заслуговує зневаги. І як уже нас зневажає немало росіян! Вони на чужій території всіма силами борються своєю мовою, а ми ж, з волі первинів країни, відступаємо перед цією агресією на свої землі. Ну, наваже також безхребети?

Назив час, щоб повновладним господарем у вищих навчальних закладах країни стала наречіті вона — наша державна, наша українська мова. Указала «круглий стол», що її мі підготували, як і звернення до всіх ректорів та викладачів вищої школи, мусить підказати державним посадовцям, що саме, не збінчоча й про використання необхідної тактності, розмежливості, належить не відкладно тут робити. Зрілій підгінти не повинен.

тотального переходу на викладання університетською мовою». Ось так — «тотального!» Насправді ж, є в нас цілій масив територій, де зберігається цілковито протилежне — майже тотальні зросійщення. Його хмари покривають Донеччину, Луганщину, Запоріжчину, Дніпропетровщину, Херсонщину, Одещину, Харківщину... А що являють собою лише ці території? З загальної по Україні кількості ВНЗ I — П рівнів акредитації — 653 — у їх семи (лише семи!) областях (додамо щодо також Крим) функціонує сьогодні 276 закладів, або понад 42 %, а з 298 ВНЗ III — П рівнів акредитації на цю менш як третину областей України випадає 143 заклади, або 48 %. Додаймо до цього зросійщеність багатьох навчальних закладів Києва, Сум, Полтави, Чернігова — і оца, власне, підростковість українськомовної вищої освіти на згаданіх теренах держави увиразиться ще яскравіше. Як велими кволюють лишається і мережа українськомовних ПТУ. За офіційною статистикою з загальної кількості 991 російською мовою продовжує функціонувати 438 ПТУ.

Приверну увагу й до того факту, що зросійщена вища освіта сильнується не дати виностатися і шкільний Ось, скажімо, у Криму ве заповіно в сьогодні до 300 вакансій учителів української мови і літератури. Є проблеми з цим і на Сході та Півдні. А в той же час, наприклад, Дніпропетровської університет та Кримського підінституту готовуть 140 фахівців російською мовою та літературі річкою, а Мінекономікою, певне, з «надібр» державних коштів, продовжує оформлювати, власне, ве змінене з часів СРСР держзамовлення на фахівців, кількість яких перевищує всі можливі потреби.

На завершенні ще раз звернуся до листа викладачів В. Надеждині з і Дебальцеве. Ось чом, зрештою, завершилася її ентузіазм українськомовного викладання. «Рік тому, — пише вона, — Міністерство проводило атестацію технікуму, в якому я працюю. Готувались

МАЙБУТНЄ УКРАЇНСТВА В ГАРМОНІЗАЦІЇ ЛЮДИНИ І ВСЕСВІТУ, А НЕ В РУЙНАЦІЇ

22—23 квітня в Києві відбулася науково-практична конференція «Україна на межі тисячоліть: держава, нація, культура» під головуванням академіка НАН України О. Костюка. У ній взяли участь і виступили 14 провідних учених НАН (академіків, докторів наук), б кандидатів наук, працівники науки (етнографи, філологи та ін.). Практично кожний виступ мав дві частини: перша — констатація фактів цілковитого розвалу і занепаду кожного сектора життя держави, галузі науки, культури і т. ін. як результат кризи; друга — узагальнення та висновки і шляхи виходу із кризового стану.

Узагальнивши зміст усіх виступів, можна висловити наступне. **Негативні кризові явища**, що характеризують стан нашої держави, суспільства, досить глибоко проявляються у науці, культурі, економіці, суспільному житті.

Причини, що привели державу до такого стану, — неоднозначні. Це результати попередніх історичних подій та етнічний склад населення; результати політики етнокультурної асиміляції з російським етносом або перетворення у безлику масу «ГОМО-СОВЕТИКУС», позбавлену культури, мови і традицій рідного народу; це незнання історії своєї країни, що протягом багатьох років переврочувалась; це наслідки виховання пасивної споглядацької позиції кожного члена суспільства, коли він — простий

гвинтик механізму, яким керують «вожді»; це результати перебування антидержавників на керівних позиціях в Україні, і тепер вони ведуть активну антиукраїнську, антидержавну політику, внаслідок чого і продовжується руйнація усіх сфер державного життя; це і активна політика ворожих антидержавних сил, внутрішніх і зовнішніх, спрямована на регіоналізацію, розкол держави на окремі ворогуючі між собою частини, розпалювання конфліктів, знищенння держави, її основи: мови, культури, духовності, територіальної цілісності.

Навіть простий перелік цих проблем свідчить про те, що державності України сьогодні серйозно загрожують:

а) державна політика зросійщення та мовної асиміляції, захоплення ЗМІ, газет, журналів, неконтрольованість інформаційного простору;

б) зросійщення вузів, школ, культурно-мистецьких закладів, телебачення, кіно, радіомовлення, сфери науки, економіки, книгодрукування, поширення аморальних фільмів та літератури;

в) політика російської православної Церкви, спрямована на розкол української Церкви на окремі конфесії, отримані від Святій Успенської Помісної Православної Церкви з патріаршим управлінням;

г) загроза територіальній цілісності України. Це насамперед російські тери-

торіальні претензії на Крим та деякі інші області, а також Румунії, Молдавії. Кількість претендентів на територію України ростиме при послабленні державності.

Учасники конференції засвідчили стурбованість громадськості негативним впливом кризових явищ на всі сфери життєдіяльності держави. Особливо турбують руйнація економіки, засобів існування населення, розмивання етнокультурних особливостей, традицій українців. Все це створює реальну загрозу існуванню корінного українського етносу держави.

Означені процеси, як наслідок кризових явищ, потребують термінового виконання ряду державних програм, що їх повинні розробити спеціальні державні структурні підрозділи.

Було запропоновано створити структурні підрозділи (громадські ради) при Президенті України: а) громадську раду контролю за станом етносу і національних меншин; б) контролю за станом охорони здоров'я населення; в) контролю за станом економіки та виконання економічних програм. Конференція вирішила розробити суспільно-економічну доктрину держави, звернувшись до уряду, щоб отримати дозвіл на продукування доктрини, оперативного впливу на події.

В. МИТЮРА

19 квітня 1999 року
НАРОДНИЙ РУХ ЗАПРОПОНУВАВ ВИСУНУТИ КАНДИДАТОМ У ПРЕЗИДЕНТИ УКРАЇНИ ЮРІЯ КОСТЕНКА

Центральний Прovid Народного Руху України (найвищий керівний орган партії між з'їздами) запропонував висунути кандидатом у Президенти України голову партії Юрія Костенка. Рух проповіджає переговори з правими й центристськими партіями щодо підтримки спільного кандидата, який міг би протистояти як лівим, реваншистам, так і нишнішій виконавчій владі.

Юрію Костенку 47 років. Член Руху з 1989 року, депутат Верховної Ради нинішнього і двох попередніх скликань. У 1992—1998 роках — член Кабінету Міністрів України. В лютому 1999 року Юрій Костенко обраний головою Народного Руху України та головою фракції Руху у Верховній Раді.

БІЛЬШІСТЬ ЧЛЕНІВ РУХУ ЗРОБИЛА ВИБІР НА КОРИСТЬ ДЕМОКРАТИ

15 квітня прихильники народного депутата України Геннадія Удовенка оголосили про закінчення «переатестації» членів Руху». Незважаючи на підтримку виконавчої влади та рішення Міністерства юстиції про право прихильників Удовенка називатися Народним Рухом, «переатестацію» пройшли тільки 6 тисяч із 45 тисяч членів партії.

На думку «удовенківців», інші рухівці «поставили себе поза партією». Водночас обласні та районні організації, в лавах яких об'єднано 23 тисячі членів Руху, заявили про підтримку керівництва партії на чолі з Юрієм Костенком. Всупереч тиску влади в лавах Руху, який відроджує свою демократичну традицію, залишилася не тільки більшість рядових членів, але й 2/3 депутатів рухівців у Верховній Раді та понад 80 відсотків депутатів місцевих рад.

КОМУ ЦЕ ВИГДНО?

Останнім часом мені досить часто доводиться бувати в Києві. Звісно, коли є вільний час у чекані на поїзд чи електричку, шукаєш газетний кiosk, де можна придбати свіжий пресу. Але от що дивно: серед десятків газет і журналів, розкладених на прилавках, не побачиш українського видання — тільки російськомовні. Таке становище і в районі залізничного вокзалу, і в будь-якому куточку міста Києва, де мені доводилося бувати. Відштовхнувшись від кіоска, я вже звик до такої ситуації, та все одно з марно надію щоразу запитую: «Українською мовою є газети?». Відповідь, як правило, однотипна: «Не получаем».

А 25 березня трапився випадок, який ще більше мене засмутив. Піднімаючись східцями до північної платформи від приміського вокзалу, під вікнами «Казино-сіті» побачив пересувний газетний лоток. За звичкою спітав, чи є газети українською мовою.

— Уходіте, нічого для вас нет! Уходіте, я ничего не продаю — для вас ничего нет! — кричала, але сльози пірскала вже немолоді господарка лотка.

Я спочатку не зрозумів, що ота зла тирада мене стосується. Озвірнувся — поряд нікого. Отже, мені треба «ухадіть». Але чому, чим я провинився? Запітав про це продавця.

— Я що буду вам в язиках разбиратися. Уходіте, не стойте перед глазами, не раздражайте меня!

Мені наче хто снigu за шию насилив: жінка вийшла з рівнобічного лише тому, що українською мовою запітав її про наявність українських газет. І це в серці Української держави, в столиці Києві Ой, як далеко ми пішли у провадження Закону «Про мови». Як не прикро, від правди нікуди не дінеш: на восьмому році незалежності, якщо судити по газетних кiosках (певною мірою це вітрини держави), становище в функціонуванням української мови набагато поганішося, ніж було за часів Радянського Союзу. Тоді в кiosках «Союздоргу» можна було придбати будь-яку українську газету, що видається в Кіеві, і ні разу ніхто не лавив мене, що я звертався до кiosка рідною мовою.

Можливо, я помилуюсь, але в мене складається враження, що певні сили штучно створюють становище, за якого в кiosках відсутні українські періодичні видання, не кажучи вже про книги. Адже у Києві видаються десятки газет і журналів українською мовою, але чому у продажу їх немає. Тільки російські, в тому числі в широкому асортименті — московські видання. Певним високоплановим сладом потрібна русифікація населення, і вони її успішно здійснюють. Від усвідомлення цього стає страшно й моторошно.

Григорій ФАСТІВЕЦЬ,
м. Буринь Сумської області

Листи читача до друку!

Шановний Павле Михайлович!
У Міністерстві юстиції України розглянуто пропозиції Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка щодо внесення до інструкції паспортної служби про транслітерацію українських власних імен, прізвищ та назв міст і сіл України при написанні їх іншими мовами світу і повідомляється.

Указом Президента України від 31 жовтня 1998 року № 1201 «Про службу громадянства та реєстрації фізичних осіб» передбачено створення системи органів Міністерства юстиції України служби громадянства та реєстрації фізичних осіб і передачі її функцій паспортної служби органів внутрішніх справ, але на цей час зазначена служба знаходиться у підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ України.

У разі остаточного вирішення зазначеного питання та при розробці інструкції для працівників служби громадянства та реєстрації фізичних осіб Ваші пропозиції будуть опрацьовані.

**М. І. Хандурін,
заступник Міністра**

Шановний Павле Михайлович!
Висловлюючи думку членів нашого осередку, звертаюся до Вас із проханням періодично направляти в осередки «Просвіти» якісні загальні інструктивні документи, за якими б ми здійснювали спільні акції.

Враховуючи те, що одним з основних завдань «Просвіти» є утвердження української мови як державної, а це багато в чому залежить від перших осіб в області, місті, районі, які в більшості випадків, на жаль, ігнорують українську мову, було доцільно провести спільні заходи з вимогами до таких посадових осіб виконувати статю 10 Конституції України.

Назви вулиць нашого міста, пам'ятники, які стоять на центральних майданах, негативно впливають на свідомість громадян. І тут потрібні були б спільні акції.

Закінчується навчальний рік. Почнеться набір учнів до перших класів. Керівники багатьох шкіл вишукують різні причини, щоб українські класи не відкривати, а керівники місцевих органів влади нерідко намагаються цього не помічати. Тут були б доцільні звернення, вимоги до таких керівників місцевих органів влади, навчальних закладів, Міністерства освіти з боку і

центрального проводу «Просвіти», її осередків на місцях не допускати самопливу, а тим більше дискримінації прав українців.

Необхідні протести проти засилля російських книжок, проти спохаблення української мови на телебаченні, особливо нині на УТ-2, проти тих релігійних громад і парафій, діяльність яких є антиукраїнською. Всі ці проблеми дуже хвилюють членів нашого товариства і діяльність на їх розв'язання повинна скеруватись із центру. Тому, незважаючи на всі труднощі, просимо подібні плани не тільки складати, але й надсилати нам.

Були б вядні за врахування у вашій роботі згаданих вище пропозицій.

За дорученням Новокаховського осередку Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка

**В. СЕМБРАТОВИЧ,
голова осередку**

Повітряний транспорт України нині чи не найбільше зросійшений. Його мовний масив «засмічений» авіаційним жаргоном, а лінгвістична база розвинута дуже слабко. Цей вид сполучення наймолодший, тому природно, що українські терміни та відповідні його техніко-технологічного забезпечення обмаль. Є, правда, Київський міжнародний університет цивільної авіації, але він, м'яко кажучи, не «встигає» розворушитись, щоб розробити вичерпні термінологічні стандарти та добитися їх введення. Нормування й культура мовлення в цивільній авіації України мають велике значення. Адже це обличчя нашої країни, бо маршруті наших літаків пролягають в зарубіжжя. На наш погляд, потрібно піднімати цілий пласт «авіаційної термінології». Без участі в цій роботі науковців, фахових мовників, практиків виробити мовні правила та українські словники сілами одних «технократів» неможливо.

А порушую цю тему не заради повчання, а тому, що працюю в цій галузі. І як просвітянин бажаю її іти в ногу з часом.

**Руслан БАРАН, кандидат
економічних наук, м. Львів**

Шановна редакція газети «Слово Просвіти». Просимо вас опублікувати наші щирі співчуття родині, друзям і всім, хто сумує з приводу трагічної загибелі В'ячеслава Чорновола.

**Віра ЗУБАР,
Марія ТАРГОНІЙ,
Володимир ЗУБАР,
Ганна РАЗІНЬКОВА,
Євген ДЗЮБАНОВ,
члени Ківшарівського осередку
«Просвіти»**

ШЛЯХ ДОВГИЙ, І ТЕРНІСТИЙ, І ПРЕКРАСНИЙ

Якось, будучи ще сімнадцятирічним юнаком, Анатолій Носенко приїхав до Києва. Це було у 1961 році. Залагодивши свої справи, купив букетик квітів і пішов до пам'ятника Тарасові Шевченку, щоб покласти ті квіти і цим самим віддати шану Кобзареві в день його народження. Шанобливо вклонився, а коли оглянувся, то біля хлопця вже стояло двоє людей у цивільному. Виявилось, що покладати квіти до пам'ятника Шевченку суворо заборонено. У відділку міліції відбулася неприємна розмова, попередження і наказ протягом восьми годин залишити Київ. Коли виходив з відділку, знов затримали, вкинули в машину разом з кількома чоловіками. Вивезли за місто. «Катали» довго, зупиняючись через 2–3 кілометри. Під час кожної зупинки викидали з машини по одній людині. Таким чином «винні» були розкидані на великий території далеко один від одного...

1987 рік. Анатолій йде до Ленінграда, щоб за допомогою архівних даних відшукати сліди свого роду, який, до речі, було весь винищено. У Петродворці знайомий академік показав Анатолієві цікаву і водночас жахливу річ. То була медаль «За обрушение края». Нею нагороджували інородців, які впроваджували «руське наречі». До революції такою медаллю нагородили понад 7 тисяч українців, які насаджували мову, культуру пануючої імперії. Українська мова перебувала у складному становищі, як і мови усіх союзних республік СРСР; російська мова була єдиною офіційною мовою, котрою велися теле- та радіопередачі, друкувалися книжки, газети, журнали, велося викладання у школах, вищих та середніх навчальних закладах тощо. Ще тоді Анатолій Павлович почав запитувати себе: «Чому ж українська мова не звучить? Чому?». Йому, допитливому, енергійному, до безтями закоханому в Україну, її традиції, фольклор, історію, хотілось узяти участь у великій справі відродження нашої мови, культури, традицій. Ціною неймовірних зусиль, безсонних ночей, завдяки дивовижному умінню починати першим, Анатолій Носенко все-таки домігся своєго. І почався складний, терністий шлях

до створення Товариства української мови імені Тараса Шевченка у нашому невеликому місті.

19 грудня минулого року виповнилося 10 років Товариству «Просвіта» імені Тараса Шевченка. А нещодавно я зустрілася з Анатолієм Носенком.

— Анатолію Павловичу, коли міська організація — Товариство рідної мови — повернуло свою історичну назву?

— Не так давно. Спочатку це планувалось як Товариство рідної мози, потім Товариство української мови імені Тараса Шевченка, після цього повернули первісну назву, внісши слово «Просвіта», якій на той час виповнилося 120 років.

— Який рік можна назвати початком закладання підвальні організації?

— Початок 1988 року. Якось у обласній газеті «Пропорюності» з'явилася невеличка інформація, що у Львові мають намір організувати Товариство. Я почав працювати над створенням Статуту. Багато разів переробляв його, але таки написав. Там я виклав програмні засади, цілі діяльності Товариства. Правда, він написаний був у дусі перебудови. Інакше не можна було. Хоч у якій спосіб, а мову треба було рятувати, треба було звернути увагу на проблеми української нації. Яким чином? Через комісію, партійну організацію.

— Як же створилась у нашему місті первинна організація?

— Я поїхав у Дніпропетровськ до редакції газети «Пропорюності», звернувся до Сергія Довгала. Ми переглянули Статут, і Сергій сказав, що в Дніпропетровську теж є задум створити Товариство. Радилися, ділились думками. Повернувшись до Орджонікідзе, я розпочав створення оргкомітету проведення установчої конференції.

Тоді я працював на заводі «Кварцит» електромеханіком електронно-обчислювального центру. Мені вдалося зібрати підписи активістів, які згодом увійшли до складу оргкомітету. Багато роботи було з документацією установчої конференції.

І ось довгождане 13 листопада 1988 року. Цей день ще знамений тим, що у столиці паралельно відбувся перший

мітинг, організований моими друзями (це стосувалось екології).

У міському Палаці культури ніде яблуко впали. На цей захід прибули делегації з Нікополя, Марганця, Херсона, Харкова, Дніпропетровська, Києва, Донеччини (не за запрошеннями, а лише за повідомленням). Тут я перерахував далеко не всіх. У залі були партійні керівники з обкому партії та нашого міському.

Почали обговорювати основну довідь. Виступи співдоповідачів, людей передових поглядів, науковців, були дуже гострими і відкритими. Говорилося про нищення української мови, нації, наводилися конкретні факти геноциду. Це була перша в Україні установча конференція громадського об'єднання захисників української мови.

— Анатолію Павловичу, кого було обрано головою міської організації?

— Честь стати головою Товариства української мови імені Тараса Шевченка випала мені.

— Яку роботу виконувало Товариство?

— Роботи було надзвичайно багато. До Товариства увійшло 64 особи. Тут були робітники, вчителі, інженери, пенсіонери. Ми пропонували владі поступово змінити назви вулиць, порушували питання про створення народної читальні.

Коли я бував у Києві, то обов'язково щоразу зустрічався з Л. М. Кравчуком, тоді головним ідеологом при ЦК КПУ. Він дав вказівку видавництвам надсилати літературу українською мовою до нашого міста. Крім того, він особисто дав літературні підбірки для майбутньої читальні, і я завжди привозив купи книжок для неї. Місце під народну читальню виділили в будинку міськвиконкому у приміщенні колишньої компартійної бібліотеки.

Наша організація здійснювала громадський контроль за використанням української мови у суспільному житті, в дошкільних дитячих закладах, школах, на виробництві, в управлінському апараті. Працюємо й нині. Робота йде дуже повільно, але ж ми рухаємося уперед разом з нашою незалежною державою. Назад воротя немає.

...З першої несміливої іскорки починається вогнище. Скоро відбулася перша Всеукраїнська установча конференція Товариства української мови імені Тараса Шевченка, де Анатолій Носенко обрали членом Головної ради. А вже у 1990 році відбулася друга Всеукраїнська конференція. Тут було високо оцінено роботу Анатолія Павловича і обрано заступником голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка.

Не шкодуючи сил і часу, А. Носенко боровся і бореться за торжество національної ідеї, яка втілює прагнення всіх людей, патріотів своєї держави. Це він обивав пороги у всіх інстанціях; це він не дає заспокоїтись тим, хто розпочав велику і копітку роботу з відродження; це його бояться і не поважають ті, хто займається цілком протилежним і відмahuється, мовляв, «нам не по путі»; це він 28 жовтня 1990 року стояв біля будинку Верховної Ради у складі першого в Україні пікету з 11 чоловік. Це якраз тоді, коли ВР приймала Закон «Про мову в УРСР». Пікетувальників оточували шеренги ОМОНу і КДБ, принижували і провокували, а вони вимагали надання української мові статусу державної. Світове українство добре знає Анатолія Носенка, рахується з його думками і пропозиціями. За його ініціативою у 1991 році СП № 2 нашого міста однією з перших в Україні отримала три американські комп'ютерні системи. Вручав цю техніку американець українського походження з Нью-Йорка Роман Воронка. В тому-таки 1991 році, заснувавши власне підприємство «Дума», Носенко почав займатися благодійною діяльністю. Всі школи в місті, області, краї отримали від нього підбірки літератури для створення українознавчих кабінетів і бібліотек. Важко перерахувати все, що зробила і робить ця людина задля того, щоб не гинула мова, відроджувалася культура, щоб ми поступово змогли зрозуміти, хто ми, і почали врешті поважати себе, лікувати свої зубожілі душі.

Людові ЧОРНОКУРЕНКО

Центральне правління Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка та редакція газети «Слово Просвіти» висловлюють щиру подяку українцям Рочестеру та Детройту за кошти, зібрані на розвиток просвітянської діяльності. Вклоняємося всім, чий ім'я зазначені в цих списках.

Рочестер, 20 квітня 1999 р.

Організації:

Українська Федеральна Кредитова Спілка в Рочестері — 1 000 ам. дол.

Український Вест Сайд Клуб — 1 000 ам. дол.

Товариство «Самопоміч» — 300 ам. дол.

Індивідуальні особи:

Христина Ковч — 300 ам. дол.

По 100 ам. дол.:

Мирослав Федик

Володимир і Ірма Пилишевко

Мирон і Уляна Бабюк

Роман Кущіль

др. Наталка Шульга

Марія Крижанівська

Іван Целюх — 70 ам. дол.

Володимир і Дора Сторожинські — 50 ам. дол.

Ліда Джус — 50 ам. дол.

Петро Лещин — 30 ам. дол.

По 20 ам. дол.:

Іван Масний

Мирон Тицький

Ніна Просянік

Зеновій Боднарчук

Богдан Захарчишин

СПАСИБІ ЗА ДОПОМОГУ!

Ольга Ганушевська

По 10 ам. дол.:

о. Володимир Пісо

Ірина Твердохліб

Віктор Петрушин

Мирослава Лаба

Детройт, 23 квітня 1999 р.

Організації:

Українсько-Американська Координаційна Рада (Мічиган) — 250 ам. дол.

Український Конгресовий Комітет (Мічиган) — 250 ам. дол.

Комітет Допомоги Україні (Мічиган) — 250 ам. дол.

Індивідуальні особи:

Ніна Пархоменко — 1 000 ам. дол.

Др. Павло і Ірина Джуль — 250 ам. дол.

Степан і Анна Федenko — 150 ам. дол.

Пилип і Олександр Місьонг — 150 ам. дол.

Борис Потапенко — 250 ам. дол.

По 100 ам. дол.:

Д-р Любомир і Наталія Баран

Арнольд і Наталка Бірко

Зенон і Марта Василькевич

Любомир і Наталка Гевко

Володимир і Рома Дигдало

Василь і Ліда Колодчин

Ярослав Конопада

Богдан Неганів

Василь і Оксана Огар

Ростислав і Оксана Омечінський

Олександр Палаташ

Євген і Любія Репета

Д-р Юрій і Таїса Розгін

Степан і Орися Стасик у пам'ять

Ярослава Стасика

Федір Федоренко

Богдан і Оксана Федорович

Дмитро і Любія Федорко

По 50 ам. дол.:

МИХАЙЛО СЛАБОШПИЦЬКИЙ: «ЦЕ — ОСОБЛИВИЙ ЛЮДСЬКИЙ ТАЛАНТ...»

На запитання нашого кореспондента відповідає виконавчий директор Ліги українських меценатів

Кор.: Як виникла Ліга українських меценатів?

М. С.: Я писав тоді в Торонто книгу «Українець», який відмовився бути бідним, у якій розповідається про виняткову особистість нашого часу — Петра Яцика, талановитого підприємця і великого мецената. Ми щоденно спілкувалися з паном Яциком у дома й у його канцелярії, говорили про видатних меценатів українського народу — Сагайдачного, Могилу, Мазепу, Гагаріна, Чигиленка, Симиренка... Говорили про те, які популярні філантропійні клуби на заході, де благодійництво зустрічається буквально на кожному кроці. І якось пан Яцик сказав: «А чому не створити таку організацію в Україні, куди

вийдуть усі ті, хто хоче творити добро?»

Кор.: Отже, «спочатку було слово»?

М. С.: Так. І воно стало ділом. У літку 1995 року в Києві зібралася група людей, що й стали засновниками цього своєрідного клубу, який одержав назву «Ліга українських меценатів». Петро Яцик, Галина Підопригора, Андрій Тавпаш, Іван Кікта, Василь Дума, Ераст Гуцуляк... — іх небагато, але це був, можна сказати, по-своєму епізод історичний, оскільки заснувалася організація, якій у нас не було аналога.

Кор.: Хто може бути членом Ліги?

М. С.: Тільки людина, яка вже є меценатом. Не можна ним стати, говорячи: у мене, мовляв, є гроші, прийтіть мене до Ліги, і я буду жертвувати кошти на важливі справи. Ми запрошуємо до себе тільки «готових» меценатів, тих, хто справді веде велику благодійництву роботу.

Кор.: А членство в Лізі колективне чи індивідуальне?

М. С.: І колективне, й індивідуальне. Може бути окрема людина, що може бути трудовий колектив, що його представляє керівник. Такі, наприклад, знаменитий львівський «Світоч» на чолі з його генеральним директором Андрієм Тавпашем чи фармацевтична фірма «Дарниця», очолювана Володимиром Загорієм. Ці колективи регулярно виступають спонсорами чи не всіх важливих культурних заходів в Україні. З «Індивідуалів» можна назвати Ераста Гуцуляка з Торонто, який вісім років тому купив в Оттаві будинок і подарував його Україні під амбасаду, чи Галину Підопригору з Харкова, що відбудувала дві церкви й утримує дитячий будинок.

Кор.: Ви тільки приймаєте до Ліги чи її виключаєте?

М. С.: Все є, як і буває у житті:

приймаємо, а декого виключили.

Кор.: А за що виключили?

М. С.: За порушення кодексу етики мецената, який було прийнято на установчих зборах Ліги. Згідно з ним людина не повинна надмірно величаться своїм благодійництвом. Дехто це робив. Урешті вийшло так, що ім спершу зауважили, а далі — і погрожалися з ними. Життя — як життя. Люди — як люди. Вони — різні. Кращі з них уміють гуртуватися довкола добрій справи.

Кор.: Що до сьогодні зробила Ліга?

М. С.: Тут не вистачить місця, аби перелігти всі добре справи кожного з членів нашого клубу. Скажімо, колектив нафтогазістралей «Дружба», очолюваний великим патріотом Любомиром Буняком, відбудував понад три десятки цілого бібліотеки українських книг. Також цілу бібліотеку видає власним коштом Мар'ян Коць зі США. Він же фінансує щорічний музичний фестиваль в Україні й виплачує премії його лауреатам. Гуртом же наші члени фінансують конкурс на кращі підручники з історії України для середньої школи...

Кор.: Чому присвячуються наступні збори Ліги ї коли вони відбудуться?

М. С.: Наприкінці травня в Києві ми зберемося для того, щоб розглянути заяві, з якими звернулися до Ліги ті, хто просить підтримки, а головне, щоб прийняти нові програми. Наши пріоритети — освіта й освіта. Допомагатимемо створенню якнайкращих підручників для сучасної школи.

Кор.: Якщо характеризувати кількома словами образ мецената, то що передовсім треба у ньому виділити?

М. С.: Меценати — люди особливого таланту душі. Колись великий Паскаль казав: «Понад усі людські чесноти, навіть і понад талант та розум я ставлю милосердя...». Меценати — люди, для яких дуже важливий імператив милосердя.

Інтер'ю взяла
Христина ТРИГУБ

«КЛАНЯЄМОСЯ ВАМ ЗА ВАШУ ТУРБОТУ...»

Такого змісту листи надходять на адресу Ліги українських меценатів із міст та сіл нашої країни, і листів цих дуже багато.

Крім основної своєї програми — конкурсу на кращий підручник з історії України для всіх класів середньої школи, Ліга меценатів чимало допомагає шкільним і навіть вузівським бібліотекам у комплектуванні їх навчальною літературою. Такі бібліотечки одержали вже школи, гімназії та бібліотеки Києва та Київщини (СШ № 9, № 143, № 171, № 211 м. Києва, Требухівська середня школа, школи та бібліотеки м. Тараща), Сумщини (Центральна районна бібліотека для дітей та дорослих м. Кролевця), Черкас та Черкащини, Львова та Львівщини, Харкова, Донецька...

Пишуть листи зі словами вдячності й українці далекого та близького зарубіжжя — Словаччини, Хорватії, Чехії, Болгарії, Білорусі...

Ось лише уривки деяких із них:

«Педагогічний колектив середньої школи с. Шевченкове (колишня Кирилівка) сердечно дякує Лізі меценатів за ту велику благодійну допомогу, яку ви надаєте нам ось уже тривалий час. Дякуємо за укомплектацію школи бібліотеки такою потрібною на сьогодні навчальною літературою...»

«Щиро вдячні Вам за підтримку й допомогу, за участь у масових заходах бібліотеки, за безкоштовну передачу книжок...»

«Публічна бібліотека імені Лесі Українки, м. Київ.»

«Київський відділ Союзу Українок висловлює щиру подяку за безкоштовну передачу української літератури для шкіл Донецька...»

«Висловлюємо щиру подяку Лізі українських меценатів за безкоштовну передачу книг для шкільних бібліотек м. Дрогобича.»

«Союз русинів та українців Хорватії висловлює щиру подяку Лізі українських меценатів за безкоштовно передані книги для тамтешніх учнів.»

«Висловлюємо щиру й глибоку вдячність Лізі українських меценатів за безкоштовну укомплектацію відповідною літературою кабінету україністики при кафедрі українознавства Київського військового гуманітарного інституту...»

«Відділення славістики університету ім. Масарика (м. Брно, Чехія) дякує Лізі українських меценатів за закупівлю книжок для кафедри української мови та літератури.»

«Таращанський Центр Суспільної служби України щиро дякує Лізі українських меценатів за розуміння наших проблем і прагнення (безкоштовно) їм зарадити. Від імені шкільних бібліотек району велика вам подяка.»

«Кланяємося вам за вашу турботу й небайдужість. Все це підтримує нас у всіх відношеннях у цій надзвичайно тяжкій для всієї України, а особливо ж — для української школи — час. Ви, меценати, люди великого благородного серця, подаєте приклад усій суспільноті, як обвати про підростаюче покоління — майбутнє України.»

СШ № 9 м. Київ.

ПОВЕРНЕННЯ ПЕТРА ЯЦИКА

Створено фільм про видатного українського мецената з Канади

Звичайно, без книги Михайла Слабошпіцького «Українець», який відмовився бути бідним цього фільму просто не було б. Видана кілька років тому в Україні книга стала справді яскравим відкриттям неординарного характеру Петра Яцика, видатного бізнесмена й видатного мецената. Саме після появи тієї книги в Україні набув виняткової популярності цей «українець», який відмовився бути бідним».

Група львівських тележурналістів, очолювана режисером Едуардом Занюком, цілковито пішла за канвою книги М. Слабошпіцького й зняла документальний фільм під назвою «Візія Петра Яцика». І, певно, найкращий варіант, оскільки книжка відзначається композиційною структурою й раціональною економістю подачі біографічного матеріалу. Дивно тільки, що, часто цитуючи текст М. Слабошпіцького, творці фільму жодного разу на автора не посилаються.

Отже, «Візія Петра Яцика» — так називають журналісти з п'їввісської НТА свій фільм. Фільм справді перейнявши баченням Яцика найголовніших сторін життя української еміграції на різних її історичних етапах, а також і міркуваннями про сьогоднішню економічну ситуацію в Україні. Герой фільму має хист не тільки називати речі своїми іменами, а й іти до істини мовби навпрощи.

Доля вирішила так, що син селянина із села Верхнє Синьовидне на Львівщині потрапив після Другої світової війни до Канади й став там тим Петром Яциком, якого нині добре знають у всіх країнах поселення українців і в Україні. Адже він — найбільший меценат нашої сучасності. Фундатор Інституту українських студій при Гарвардському університеті, нащадріший жертводавець Енциклопедії українознавства, засновник Центру досліджень історії України при Канадському інституті українсь-

ких студій Альбертського університету, меценат українських наукових інституцій при Торонтському й Лондонському університетах... — усі ці сторінки з прекрасної книги життя Петра Яцика читаєш і захоплюєшся всім звершеним цією людиною. І мимоволі охоплює гордість: адже ця людина — Українець. Син нашого народу, який все робить для того, аби цей народ зайнів своє авторитетне місце у світовій сім'ї народів.

Кілька років тому Петро Яцик заснував Освітню фундацію свого імені, яка нині опікується виданням англійською мовою «Історії України-Русі» Михайла Грушевського. Це особливо виразні кадри фільму: Петро Яцик бережно бере до рук прекрасно виданий перший том Грушевського. Той том, який уже став на полиці бібліотек найвідоміших університетів світу, парламентів і дипломатичних представництв. «Світ повинен знати, що ми — нація з такою глибокою і моральною правдою на свою державу», — сказав Петро Яцик, коментуючи появу першого англомовного тому історії.

Цікаво спостерігати Петра Яцика в рідному селі, у Карпатах при нічному баґатті, що освітлює його гарне вольове обличчя і ті характерні для мисливських людей очі, які виказують напруженну роботу душі. Якби не знати, що Яцик — бізнесмен, то, слухаючи його, можна було б сприйняти його за політика чи історика. Мантія почесного доктора права Альбертського університету, численні «канрові сцени» в колі наукової еліти різних університетів ще більше пояснюють це враження.

Звичайно, і справи, і слова героя фільму повною мірою характеризують його. І, здається, вже нічого додати до тієї перевоникові характеристики. Але ось у фільмі з'являються люди, які знають Петра Яцика

й шанують його, і додають нові штрихи до характеру великого мецената. Про Петра Яцика говорять перший і другий президенти України Леонід Кравчук і Леонід Кучма, професори Гарвардського університету Ігор Шевченко й Франк Сисин, головний редактор «Урядового кур'єра» Михайло Сорока і виконавчий директор Ліги українських меценатів Михайло Слабошпіцький...

Автори інформують глядача у вступі до фільму: вони зираються зняти цикл стрічок під загальною назвою «Українці світу». Це буде своєрідна портретна галерея найвидатніших синів нашого народу, що живуть у різних країнах. Галерея відкрилася портретом Петра Яцика, бізнесмена, мецената, мисливця й дуже живого, молодого (незважаючи на свій календарний вік!) чоловіка. Такі люди збагачують суспільство високими етичними ідеалами.

Незабаром цей фільм буде показано на українському телебаченні. І це буде ще одним поверненням в Україну її сина Петра Яцика, який п'ятдесят п'ять років тому змушений був виїхати в еміграцію. Він поїхав, аби повернутися саме так.

Тіна КАЧАЛОВА,
прес-секретар Ліги українських меценатів

«НЕ ТАК ДАВНО ВСЕ ТЕ БУЛО» —

кажуть внучки двоюрідних братів Т. Г. Шевченка — бо пам'ятають розповіді своїх дідусів і бабусь про життя Тараса.

«Так, мій дід Омелян Остапович Шевченко — це двоюрідний брат Тараса Григоровича» — каже нині 74-літня жителька села Софіївка, що на Черкащині, Наталка Трохимівна Шевченко (Гребенюк). — А мій прадід Остап Іванович — рідний брат Григорія Івановича, батька поета. Оселився Остап Іванович у селі Софіївка після того, як перебралася з села Кирилівки його сестра Олександра, бо виїхала заміж за Олексія Олійника. На той час землі ці належали шляхтичці Браніцькій, маєток якої був у Мошнах — це 5 км від Софіївки. З краю села був широкий вигін, весь у пеньках та яругах — отож і дозволила вона всім бажаючим брати там ділянки для поселення. Почула про це Олександра, сповістила своїх братів у Кирилівці — Остапа, Йосипа, Івана — і мій прадід Остап, разом з Йосиповими дослідниками Нестором та Ільком прибули до Софіївки. Взяли три ділянки, викорчували пні, розрівняли яри під городи. Остап почав будувати хату, а Нестор з Ільком вирили землянки та й оселилися в них — тоді ще деякі люди жили в землянках — ті, що бідні були. Невдовзі Остап забрав із Кирилівки дружину Соломію з дітьми.

Мій дід Омелян народився у них у 1847 році. Було йому 12 років, коли в 1889-му з Петербурга на Україну приїхав Т. Г. Шевченко, — з того року й запам'ятав його. Тарас хотів оселитися на Україні, збудувати хату, одружитися — та не встиг здійснити своїх намірів, як його арештували. Прийшло розпорядження з Києва — вилучити Тараса Шевченка з Черкащини під конвоєм — спочатку до Києва, а потім — у Петербург. Боялися його пани, бо він усюди казав людям: «Не треба ні царів, ні панів, ні попів — без них жити краще буде». Отож арештували його в Мошнах, наділи наручники та й привезли в Софіївку — передали жандармам, щоб ті конвоювали його далі до Степанців. А в Софіївці ж бо жило багато його родичів: тітка Олександра з сім'єю, дядько Остап з дружиною і дітьми, двоюрідні брати Нестор і Ілько — сини дядька Йосипа.

Домовилися з поліцією, щоб ночував у родичів, а вранці відвезуть його підводою до Степанців. Ті погодились, бо Тарас не тікав, не буявив, не спречався, а головне, що на вигляд був пан-паном: у білій шалі на ший, в руках — плиснове манто, на ногах — модельні черевики — не якийсь там бідний кріпак, жандарми навіть кланялися йому, як пану. Зняли з нього наручники і відпустили до родичів, але поліцай про всякий випадок походжав біля двору. Вечеряті зібралися вся рідня — в хаті дядька Остапа. Вранці проводжали його всім селом, давали йому на дорогу іжу — та він не взяв, — не любив носити пакуніків. Повезли його на підводі дядько Остап з Омеляном і охоронець з ними. За селом уже працювали люди на полі — панщину відбували. Зупинилися. Тарас підійшов до селян, привітався весело, побачив, що в рядяній трунозі сплять під копичкою двоє немовлят-близнючків, маті взяла їх з собою на поле. Підняв він покривальце, нахилився до них, усміх-

нувся і сказав: «Ох ви ж мої кріпачки малесенькі!». Отакий він був, Тарас, — дуже душевний, добрий до бідних людей. Поговорив з кріпаками, запитав, чи читали його вірші, — всі похвилювались... Попрощався з ними та й поїхали далі.

А ось розповідь моєї бабусі Наталки Семенівни Моламуж (Бондаренко), матері моого батька (1883—1971). Жила вона в Софіївці все своє життя, вона — не рідня Шевченкам. Чоловік же її, Володимир Бондаренко, з того роду, казала, що і Данило Бондаренко, дружок Тараса по дитинству. Я жила в цієї бабусі, коли мої батьки виїхали в Київську область, ходила в Софіївці до школи. Моя бабуся була дуже охочою співзомовницю, було кожного зачепити — і старого, і малого, щоб поговорити. Дуже добре знала моєго прадіда по матері, Нестора Йосиповича Шевченка, що були неподалік. Отож і розповів їй Нестор Йосипович про ту літню ніч 1859 року, коли Тарас Шевченко приїздив на Україну і очував у Софіївці.

«Нестору було тоді 23 роки. Тарас як побачив його у дядька Остапа в хаті — то відразу з ним і розговорився, гості залишились за столом, а вони увірвались в хаті та й пішли собі городами до Нестерової землянки. Нестор умів грati на такій малесенській бандурочці — і співали вони увірвавши з Тарасом біля тієї землянки цілісінську ніч, аж до самого ранку! Чого тільки не переспівали — і народні, сумні пісні, і бунтарські, що на той час не дозволялися. От тільки що Тарас любив співати поволі, розтягувати мелодію, а Нестор все спішив — був дуже прудкий по патурі. Як починали пісню — то спочатку збивались, а потім уже добирали ладу і дуже добре в них виходило, на весь ревівський куток було чутно. А ревівський куток називається такому, що там жили всі родичі Шевченків — «реви», їх так називали. Були вони всі дуже душевні, співчутливі, а надто, іде з корчми випивши, то завжди плаче, реве. (Моя маті до цих пір така, ледве що — відразу слъзи на очах.) Отак співали вони до ранку, а вранці віддав Тарас Нестерові майже всі свої гроші — 250 рублів! На той час за них можна було купити і хату, і худобу. Та Нестор вчинив з тими грішми інакше: через декілька днів він зняв із села з тими грішми — поїхав за Тарасом! Гостював у нього в Петербурзі, повернувшись через декілька місяців, звісно, без грошей. Почав було хату будувати, та забрали його в солдати. Раніше в армії служили по 25 років, хто зумів втекти чи відкупитися, поверталися раніше. Нестор прийшов із армії вже немолодим. Одружився з Меланкою (малесенькою такою, а прожила більше 100 років). І коли в них пішли діти, то він був уже як дід. Свого першого сина назвав Тарасом. Потім були в них Домаха, Денис, Варка, Андрій. І то ж треба — таке вдалося — Тарас Нестерович Шевченко був із самого народження і до глибокої старості дуже схожий на Тараса Григоровича Шевченка — «як дві краплі води!» — казали на селі. А надто як постарів, то ходив у «немодному» вже на той час одязі — кожух та папаха, якраз у такому, як Тарас Григорович на портреті — то всі так і казали: «Жива копія Шевченка».

А ось, що розповідає моя маті, Марія Миронівна Кравець (Бондаренко), що проживає нині в селіщі Буча Київської області. Вона — внука Нестора Йосиповича Шевченка, двоюрідного брата Тараса, а її прадід Йосип — рідний брат батька поета: «Я свого діда Нестора не бачила, бо народилася в 1923 році, а дід помер від тифу в 1920-му, на 84 році свого

життя. Та залишився після діда дарунок, який подарував йому Тарас Григорович. Цей дарунок передала мені моя маті Домаха Несторівна Шевченко (Кравець) разом з усім моїм посагом, коли я виходила заміж. Це — чоловічий пояс з українського національного одягу, широкий, довгий, червоно-коричневий з тонкої тканині вовни — ним підперезувалися чоловіки, обкручуючи декілька разів окруж пояса, називається «кушак». На ньому напис:

Не спіши мій любий брате
Поспівати — і за грati
На пам'ять Нестора
1859 T. Шевченко

Лежав цей кушак у нас у скрині довго, ми про нього навіть забули. А в 1995 році, коли помер мій чоловік, діставала я із скрині сорочку вишиту чоловічу, в котрій він зі мною одружувався, щоб одягти ту сорочку на нього в останню путь, та й той кушак ненароком витягла. Діти його почутили, грatisя почали, а він, той кушак, вже «на ладан дихав». Мені тоді не до того було — похорони... Добре, що дочка Людмила звернула на нього увагу, забрала в дітей, зберегла, а то б пропав...

А той напис на ньому — це ж, мабуть, про ту ніч, яку Нестор і Тарас проспівали на тій сорочці! Мені свекруха розповідала те, що почула від Нестора, бо вона його знала, — довго жили по-сусідству. В селі Софіївка живе мій брат Кравець Федір Миронович. І він, і я з дитинства знали, що приходимося рідною Шевченкам, що моя маті — двоюрідна племінниця Тараса. В 1938 році Музей-заповідник Т. Г. Шевченка в Каневі святкував 125-річчя з дня народження поета, організували зустріч всієї рідні Шевченка, прислали запрошення і в наше село, зокрема, моїй матері. Та не змогла вона поїхати на ту зустріч, бо була дуже хвора. Казала, що хотіла подарувати музею той пояс з написом Шевченка, та, як бачите, не вийшло. Аж тепер збиралася передати його в Музей в м. Канів. У цьому році тому напис буде 140 років! — начебто й великий проміжок часу, а з другого боку, — не так давно все те було...».

Розповідь моєї тітки Горгини Володимирівни Бондаренко (Олійник) починається не з минулого, а з теперішнього часу:

«У червні 1998 року Канівський музей-заповідник Т. Г. Шевченка поховав рідну сестру моого чоловіка Ганну Оксентіївну Олійник. Мій чоловік Олексій і Ганна — правнукі Олександри Іванівни Шевченко (Олійник) — сестри батька поета. Ганна все своє життя жила в Софіївці, нікуди не виїжджала, сім'я не мала і померла в батьківській хаті. Нікого не залишилось там, і поросла б та садиба бур'яном... Та слава Богу! — Музей не дав проплати тій пам'ятці. Адже в ту хату за Олійників Олексія війшла заміж Олександра Іванівна Шевченко! Завідувач відділу музею Татарин Анатолій Олександрович і за хатою приглядав, і Ганну Оксентіївну до смерті доглядав. Поховали її на Софіївському цвинтарі, де всі предки Олійників, Шевченків, Бондаренків та Кравців лежать. Я сама така, що на цвинтар пошкандибала б, та нога не пускає — перелом шийки стегна. Сама ледве ворується — залишається тільки мізкими ворушти. І ви знаєте, пам'ять така — наче вчора все було, хоч у цьому році мені виповнилося 90. Я спілкувалася в молодості з бабою Явдохою — сестрою Івана, діда моого, свекра Оксентія Івановича, часто ходила до неї в гости. Ось і розповіла вона мені свою

враження від спілкування з Тарасом Шевченком. Була вона 7-річною дівчинкою, коли Тарас приїздив з Кирилівки в Софіївку, щоб провідати свого двоюрідного брата Івана. Одного разу він заночував у них і запропонував розповісти дітям казку. Почав з того, що знів зі столу свічку і поставив на лавку — ніби для того, щоб світло в очі не било. Він дуже любив дітей, любив їх потішати і казки не просто розказував — він їх показував, на стелі й на стінах тініями плавали гуси-лебеді, стрібали зайці з довжезними вухами, гавкали злі пси. Діти просили його показати ще й ще «чудо». І запам'яталося те «чудо» на все життя. З Тарасом завжди було весело, він часто казав: «Хочете, я вам фокус покажу», — і видумляв щось таке, що вже ніколи не забувалося. Одного разу Тарас з Іваном іхали возом і наздогнали жандарми, що йшли верхи на коні, а за конем, прив'язана довгою мотузкою, ледве встигаючи перебрати ногами, бігла жінка, котру посіпака «взяв» за подушне. Тарас аж зблід від такого знування над бідною жінкою — він зіскочив з воза, здер з коня того жандарма і побив його добре, а жінку від'язав і вона побігла назад додому. Поїхали Іван і Тарас далі, по дорозі зайдли в корчму та й випили по чарці, щоб трохи заспокоїтися. Тільки в'їхали в село, а їх уже визивають...

У березні 1861 року з Петербурга прийшла телеграма в село, що помер Т. Г. Шевченко... Дід Іван запріг воли, поклав сіна на воз, посадив свою бабу Устю на воз і поїхали «хоронити Тараса в Петербург». Доїхали до Маслівки, а там зустріли друзів Тараса, вони вже знали, що він помер, — ті й розтлумачили діду Івану, що на волах до Петербурга не дійшеш. Дід Іван повернув воли назад і сказав друзіні: «Ну що ж, будемо справляти панахиду по Тарасу вдома...».

Дід Іван довго зберігав записки Тараса, які той залишив під стріхою, коли приїздив до Олійників, а їх не було на той час вдома — бо стерегли худобу на лузі. В них він писав: «Я був тут у вас... Тарас». Ці записи зберігалися в жерстяній коробці, дід Іван думав, що хтось приїде і забере їх для музею, та ніхто ними так і не поцікавився. Дід Іван розкурив їх на цигарки, бо з папером було скрутити.

Ось такі розповіді про Тараса. Може, вони й описані де-небудь у літературі біографіями Шевченка, але то — в літературі, а це — жива пам'ять, що збереглася в сім'ях ще живих його родичів, зовсім близьких — усього тільки друге покоління. Адже 140 років — це лише два людські віки. Справді — не так давно все те було...

Від автора: Дякую моїй матері і тітонькам, що ще живі, що зберегли в пам'яті свої спогади про Тараса; дякую вам, любі читачі, що прочитали, дякую редакції, що надрукувала, — всі разом ми врятували ці спогади, тепер уже не потонуть вони в товщі віків.

**Людмила БОНДАРЕНКО,
правнучка двоюрідного брата
Кобзаря
Нестора Йосиповича Шевченка
м. Київ, 1999 рік**

Від редакції: Ми сподіваємося, що шевченкознавці зацікавляться цією публікацією і визначать її достовірність. Якщо навіть ці спогади і не знайдуть підтвердження про нову гілку родового дерева Кобзаря, то все одно вони цікаві як свідчення народних переказів в Шевченківському краї.

ОБЕРЕЖНО: ПРОВОКАЦІЯ!

Зізнаюся щиро: взялася за перо спонукала стаття, що приголомшила на звіт: «Обережно «українознавство» в газеті «Освіта України» за № 11 від 17 березня цього року. Її автори відомі і поважні учени — Віктор Скопенко, академік НАН України, Михайло Насіко, професор, Василь Яременко, професор. Усі з Київського Національного університету імені Т. Г. Шевченка. Як на мене, через науковоподібний зміст проглядається справжня суть, а саме — запрещення українознавства не як «нової науки», а як методології навчання і виховання підростаючого покоління в національній школі українського народу. Цю статтю можна розглядати і як провокацію, і як зведення власних рахунків з Петром Петровичем Кононенком, всесвітньо знаним ученим, полу-м'яним публіцистом, вдумливим дослідником, справжнім патріотом і, насамкінець, доброю і широкою людиною, з якою автор цих рядків має честь особисто знатися.

По суті опублікованої в «Освіті України» статті слід сказати наступне. Процес перебудови місцевих підвалин Української державності неможливий без виховання національної свідомості, патріотичної, високодуховної, високоморальної, інтелектуальної особистості, здатної своїм розумом, працею, волею творити нове суспільство. Роки нашої незалежності (де, на жаль, так багато розчарувань і замало обнадійливості) все ж спонукають педагогів до роздумів: яке місце школи в творенні нового громадянинів і що слід покласти в основу цього фундамента?

Відатний український педагог Яків Чепіга свого часу зауважував: «Нова школа досвідом переконана» в тім, що коли ми бажаємо мати життєвий тип людини, гідний прийдешньої людськості, то повинні шукати засобів, аби задовільнити нормальне вимоги нашої душі й тіла відповідно до гармонії правди, краси і добра».

Введення українознавства в систему навчання і виховання обумовлюється

(що не викликало донедавна будь-яких заперечень) сучасними потребами школи, гуманізацією та гуманітаризацією, переходом до інтегративності знань, цілісного сприйняття особистості кожної людини. На шляху трансформаційної гуманітарної освіти в Україні підлягають переоцінці не тільки політичні, ідеологічні догми та стереотипи, а й потребують нового осмислення світоглядні, педагогічні надбання в переддень нового тисячоліття. Українознавство, що відтворює демократичні та гуманістичні зрушения, які, хай і повільно, але невпинно і все ж, сподіваємося, невідворотно, відбуваються в нашій державі, підносять авторитет людини та людяності, творчого самовияву особистості, її високої моралі та духовності як провідних факторів суспільного прогресу. Звертаючись до провідних цінностей української нації, які накопичувалися протягом тисячоліть, сучасна школа може і повинна черпати звідти життєдайність, щоб утвірджувати в дитячих душах розум, моральні чесноти, благородні вчинки, громадянську і християнську культуру. Учені-педагоги і вчителі-практики звертаються сьогодні до джерел родинності українства, яке повинно стати (у цьому ми переконані власним досвідом) основою національного виховання, основою буття української національної школи. Освіта, звичайно, не має бути французькою чи російською, єврейською чи вірменською, а українською за своїм державницким духом і стандартом. Її завдання формувати незалежно від національної належності українського громадянина. Отже, кожен учитель, учень, студент повинен усвідомлювати себе політично — українцем, етнічно — гідним представником своєї національності. Тому українознавство і загальнолюдські цінності, національно-культурні надбання і традиції — ті складові, на основі яких і може формуватися ідеологія нинішньої освіти, що враховуватиме людські і державні інтереси, етнічну строкатість України. Це унеможливить,

за всіх особливостей, щоб у Луганську, Львові, Миколаєві, Чернігові, Севастополі, Луцьку виховувалися громадяни з крайніми поглядами, ідеями у ставленні до Української держави, її народу, минулого, сучасного і майбутнього. Усвідомлення всеспланетарного «ми» відбувається через національне «я». Порівнюючи себе з японцями чи американцями, забуваємо про те, що японська система має такі результати не лише за рахунок економіки, цивілізованого ставлення до освіти з боку держави, а й тому, що освіта опирається на національні традиції, національну систему виховання, кодекс честі, повагу до батьків, предків і т. п. Але пам'ятаймо, що за кілька століть до того, як Японія відкрила себе для світу, Україна мала вже високу освіту. У Києво-Могилянській Академії здобували «ази науки» посланці чи не з усієї Європи. На основі діяльності українських братських шкіл чехом Яном Коменським була написана найвизначніша книга з педагогіки «Велика дидактика». І нині, у вкрай несприятливих, чи не скажати, жалюгідних умовах, ми масмо вчених, учителів, якими пишалася б найсучасніша і наймодерніша Англія чи Німеччина, Америка чи Японія. Хіба наші діти, студенти не продовжують дивувати світ на міжнародних олімпіадах, конкурсах, виборюючи призові місця? Так що будьмо гідними своїх предків, поціновуймо те, що маємо. Учителю-наставнику, педагогу-практику допомагає у цьому українознавство. Знання про рідний народ, його вікова культура і мудрість — це насамперед пізнання себе, коріння свого роду, історії, культури, традицій, звичаїв, релігійних поглядів. Справжній педагог — майстер прагне не лише збагатити учнів знаннями про закони природи і суспільства, але й показати всю різноманітність, неповторність та цілісність світу, взаємозалежність людей і взаємозумовленість їх долі.

Український педагог-філософ і мандрівний поет XVIII століття Г. С. Сковорода мудро радив: «Пізнай свій народ і

себе в ньому» і в цьому вбачав зміст і напрямок навчання та виховання дитини. Все це формується на матеріалі рідної природи, мови, фольклору, історичного краєзнавства.

У зв'язку з цим «Концепція національної системи освіти: школа — родина», яку розроблено в Інституті українознавства Національного університету імені Т. Шевченка, під керівництвом академіка Петра Петровича Кононенка і яка активно впроваджується багатьма школами України, в тому числі педагогічними колективами Миколаївщини, серед яких і наш муніципальний колегіум, допомагає нам зорієнтуватись у складних освітніх проблемах сьогодення. Одним із визначальних принципів зазначененої Концепції є система родинного виховання. Саме родина — сім'я, родина — клас, родина — школа, родина — Україна виступають визначальними чинниками, що ґрунтуються на підвалинах культури минулих поколінь і сучасності, на принципах співживлення, добротворчості і тих добрих начал, що допомагають розкрити в кожній дитині неповторну індивідуальність. Школа — родина за таких умов виступає не просто новим типом школи, а закладом, де реалізується новий тип мислення і новий підхід до освіти, до навчання і виховання, коли створюються позитивні умови для самореалізації як учнів, так і вчителів, батьків, усіх, хто причетний до навчання і виховання.

Врешті-решт, кожен з нас повинен піклуватися про завтрашній день своєї держави, про її майбутнє, яке твориться сьогодні, і творцями України багатої і заможної виступаємо усі ми.

Якими б не були причини, що спонукали авторів до написання статті «Обережно: українознавство», це викликає і не може не викликати обурення і запрещення. А на пам'ять приходять слова великого українця Івана Франка: «Нам пора для України жити!».

Леонід РЖЕПЕЦЬКИЙ,
учитель-методист, кращий освітянин
України 1998 року, завідувач
кафедрою українознавства
Миколаївського муніципального
колегіуму, заступник голови обласної
організації Товариства «Просвіта»

Відомою в Україні піднесено-врочисто Пасхальні дні, освятивши Вітчизну рідну радістю Воскресіння духу й природи-матері нашої: ожіло усе навколо, забуло, зацвіло. Земля у барви вібрається, наче писанка...

Оддавен прийнято в Україні все гарне й неповторне порівнювати з цим чудовим витвором людських рук, генієм його невичерпної творчої уяви. Символ світла і сонця, тепла і земної благодаті, писанка своїми неповторними солярними барвистими узорами дарує людям відчуття гармонії краси Божого світу, наповнюваність радістю буття, надії й сподівання — на відродження душі, на світле воскресіння.

Щоб писати-творити це диво рукотворне, треба бути самому людиною доброю, світлою, гарною. А це дается передусім від народження, а відтак розвивається в діях за посередництвом батьків, учителів,

МИСТЕЦТВО ПИСАНКАРСТВА: НАВЧИВСЯ САМ, НАВЧИ Й БАТЬКІВ

педагогів — ненав'язливим, умілим прилученням до світу прекрасного.

Саме цим шляхом пішли в ліцеї «Голосіївський» № 241, що у Московському районі столиці України. П'ять років тому в цьому навчальному закладі запроваджено курс писанкарства, спочатку у старших класах, а з цього навчального року ним охоплено найменших — учнів перших—третіх класів. Свої майстерність, уміння, всю свою душу вкладає в заняття з учнями високоталановитий педагог Зінаїда Сергіївна Сєрова, слідуючи принципу: краса порятує світ, але лише тоді, коли нею поділиться з близкім. Захопившись і оволодівши цим непростим, але захоплюючим, справді народним ремеслом, Зінаїда Сергіївна зуміла й школярів зацікавити. Під її опікою діти вивчають символіку писанок, старовинні обряди, пов'язані з мистецтвом писанкарства, вчаться читати знаки-символи, закодовані в малюнках, знають, у якій послідовності наносяться барви... Діти вміють розписувати одно- і багатокольорові писанки, додаючи щось і від себе, фантазуючи, експериментуючи...

А 7 квітня, у день Благовіщення Пресвятої Богородиці, відбувається перший загальнодержавний конкурс юних писанкарів, у якому взяли участь 96 учнів перших—одинадцятих класів. Визнано й переможців — творців найоригінальніших писанок. Оцінювати дітей — річ суб'єктивна. Но у висліді перемогло мистецтво: високе, неповторне... До речі нагадати, учні ліцею «Голосіївський» ось уже два роки беруть участь у міському конкурсі з писанкарством.

Захопившись високим мистецтвом творення писанок, школярі, гадається, пронесуть його крізь усе своє життя, навчаючи згодом і дітей своїх. А наразі... А на-

разі діти навчають цього своїх батьків, які були відлучені від цього чудового дійства у часи не такі й далекі. Що ж, навчатися доброму, розумному, вічному — ніколи не пізно. Бо від цього тільки добро й можиться.

Володимир ГЕРМАН

Чи варто анатомізувати твір, якщо він тобі до подоби? Чи не є це гріхом? Певною мірою, звичайно, гришно заглядіватися в живий організм тексту. Однак, хочеш чи ні, а щоб з'ясувати причинні та мотиваційні зв'язки, джерела спонукання, зрештою, суть, — мусиш виконувати роль прискіпливого дослідника.

Така думка в мене виникла, коли розгорнув першу й другу... і дев'яту книжки поета з Коломиї Василя Рябого, який уже трохи відомий всеукраїнському загалу, та не настільки, щоб бути пізнаним і поставленим на відповідний щабель імен на драбині поезії, яка аж тріщити від перенаселення.

Отож, вважаю за щастя, що ім'я цього автора залишається маловідомим. Він ще не встиг набриднути, він ще має право видозмінюватися, якщо забагнетися, і зростати, не боячись стереотипу сприйняття його «я».

Перегорнув сторінку за сторінкою дев'ятої збірок і відчув: це один обсягом до чотириста сторінок важезний том. Книжки «Грань» («Молодь», 1990), «Ворожіння на цвяхах», «Елегія для білого дім», «Шукання двійника» (Коломія, 1992), «Постріл горіха» (Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Т. Шевченка, 1994), «Жасминовий камінь» («Світогід», 1995), «Зініца на крилі метелика» (видавничий центр «Просвіта», «Літературний Львів», 1997), «Портрети з протягу», «Світлофор і мужомор. Куля з Ліверпуля. Омелюх і капелюх» (Коломія, «Вік», 1998) являють собою, як на мене, цикли, що покликані до об'єднання змістоформи. Це своєрідна ознака вірштоворчості Василя Рябого, його поетичний біоритм.

Вникаючи в мовностилістичні особливості поетики, не можна не помітити, що автор уникає дієслівного способу вираження. Наказовий спосіб дієслова для нового чужого. Він захоплений еліпсом, періодом найчастіше. Полюблєє нани-

ТАЇНА РОЗКОЛИСАНОЇ СЛЬОЗИ І МЕДОВОЇ ХВИЛІ

(Творчий доробок поета: грани пізнання слова)

зування простих речень, алітерацію, пильно стежить за звукописом і ритмично-аритмічними лексичними виверженнями з метою дослідження понять і явищ, предметів і абстрактних уявлень для осягнення злагоди і непорозумінь у світі.

Василь Рябий не існує без зорових образів, які знаходять собі паралелі в абстракції мислення («скляне — у темнім передмісті — твоє обличчя промайне. І жаль, що чуєш мої мислі, але не чуєш все мене»). Алогізм — його чарівна паличка, за допомогою якої оживають картини психічних станів («не видирай з горла птаха квітку», «безглазда врятує світ», «словідається глухонімий безголосий своїм вухам»). І головне — інтрига, без якої не мислиться жоден вірш («місто виростає з води», «рай і раб. Заквітчаний Едем», «вигуло в моїм очі дерево зелене», «ми попадаємо в сині луна»).

Не скажеш, що поета не цікавлять соціальні теми. Здається, він, як прийнято визначати, «починався з болю». Однак тут використовується не прямий комплекс художніх засобів, щоб не уподібнитися ролі ідейних виразників народу, — саме в деструктивній побудові крику душі вбачає автор потребу мовлення, аби його почули. Деструктивна метафора яскраво проступає в «Елегії для пробудженого хліба», коли «ходить золотистий жах і плодить божевільний страх і сниться людям крах у хлібних прожилках-дірках», бо «немає хліба — тильки хліб а хліб несамовитий склип а склип — голодний плескіт риб який прилип до жаху страху краху і не звик до траурних музик».

Василь Рябий свідомо не хоче засуджувати у відверто революційний прийом негативізму життя. Він постійно вишукує пропорції між подачею художньої інформації і мовби вичікує, щоб читач самостійно дійшов висновків, звідки йдути проблеми, хто є генератором нещастя, бездуховності, байдужості, голого практицизму. Поетові не прагнеться бути трибуном, кликати до оновлення світу. Він бажає співрозмовника з вдумливим обличчям і мудрими очима, щоб поділитися потаємними чуттями.

Василь Рябий часто віддає перевагу такій фігури, як парадокс. Він поселився у вільних віршах, чудово себе почував в астрофізмі («гуляю під небом з торбиною — І мене стільки в мене мов повітря у жмені», «камінь на камені на камені камінь... хто виколище кам'яніх душ?», «вистава земних облуд: за при-

родою хитрості змушує вічний бруд білій сніг випасті», «І скапують медом цілунків розірвані діри» «безовий кущ не муч безове щастя зривають вустами»...)

Маємо і галерею портретів — чеширі, яка «родила бджоли», Марії, яка веде монолог: «ми цілувалися з Богнем як рідні», «бабиної бісажки, Богдана Кавуна, Венєгрів, Духа, мати Анни, Шупинечки, проданої хати. Портретописанням наповнена поема «Семіївання» — Іван Час, Іван Гіпноз, Іван Тваринник, Іван Скрипакімбали, Іван Краватка-зороки, Іван Боссіміхайло, Іван Мама. Психологізмом вражають герой Микола Духовик, Місько Філософогінал, Павло Дорога, Федір Стратілатнагрозибагат, Ганна Рушник, Ман Манускрипт, Хтось Чорнимбіломувила. Особливо тонко виписаний портрет Чар-яничара з однайменної поеми, побудованої за формою речитативу. Наспівність мовних інтонацій, варіювання підвищеним і пониженим голосу дає ефект рельєфної драми, прояв здорового скепсису через бурлеск. Персонаж Ворон, новітній яничар, мудрателить:

Раніш ці яничари
були свині.
Всіх би під ніж іх нині.
Тварини!
Всіх би під ніж іх нині.
Живи собі тепер,
пий, іж їх не згадуй,
як пив і жер
вороно з головою гада...

Таким чином, ми пересвідчилися, що Василь Рябий не ухиляється від гострих соціальних проблем. Для нього, отже, не існує повсякчасного стандарту мистецтва для мистецтва. Він намагається дотримуватися формули міри речей, сповідувати закон постійних величин, якщо навіть триває «переливання вогню»: «Любляться вогонь з водою — то він ціле її, то вона його пестить рукою», «Синіх дзвіночків приніс — так роздавенілися, що оглухли», «купуються горобці у поросі купаються у калюжі горобці дурні горобці мудрі ці горобці осоружкі»... Цей же ключ працею і в поемі «Падіння насині» з комбінаціями прозовіршів, поетичних ремарок, хитросплетінням сюжету в тринадцятьма розділах.

Практикує поет писання віршів без розділових знаків. Але не грішиш цим привілеєм, що тепер можна часто спостерігати. У своїх рефлексіях пробує залишатися все ж таки доступним, позбавляючи тексти так званих темних місць. Не назвеш його пейзажистом,

хоча без пейзажу не обходиться («зрило в Слободі ромашки великоозорі», «І розцвів сумно-світлий дух сажі квітами живого вогню чорно-синіх слив», «пліву травою а над мною країни розцвіли якісь птахи крилами лопотять мурашки гіантські»). Відсутні панегіричні мотиви, зате с фігурульна красивість вислову («прозорий хрестик-літак тече в ріці — не чуті», «бухкають і бухкають кульбаби під вікном і моя радість аж заплющає вічі від вибухів», «і відчуваєш тонкий смак ласки сонячних згустків на гілках»). Підкуповує відкритість автора; інтимізація його «я», щоправда, не позбувається загадковості і таємничості, вона наближається до ядра сокровенності, зберігаючи етичні норми («Я лика не в'язав в'язала сльоза лико крику без'язике я лика не в'язав я сльозі скажав: ти дика і крикнув я без'язикій і нетрі вербового ліка притулила до себе сльоза я сльозі скажав: я лика не в'язав не бійся мої дика я лихозаколисав»).

За ефектом словогри фактично написана книжка для дітей (і дорослих також) «Світлофор і мухомор. Куля з Ліверпуля. Омелюх і капелюх». У підзаголовку читаемо: «Три альбомчики Ромчика Бомчика». Через психологію цього героя поет підітінно розвиває досягнення в жанрах скоромовки та небиліц, гумористичної мініатюри з відтінками іронії та лірики в системі художнього пошуку алогізму.

Одне слово, поезія Василя Рябого полісемічна, з багатогранними зближами оригінальних текстів, що несуть інформацію про взаємоз'язок людини і природи. І безперечно, в цьому мегаполісі образів є речі різної вартості, якщо зважати на принцип відбору, радикальну критику смаків. Та, не компліксуючи перед модерном віршотворення, віддаймо належне, що перед нами представник нової художньої свідомості в межах ноосфери з самобутністю авторського стилю і вільним вибором морально-етичної основи. Він прийшов не з безвіті, а з хвилі вісімдесятів років — цілісним, але не поміченим у часі за відомих причин.

Зрозуміло, що була лише спроба аналізувати слова. І нехай нам Бог простить такий гріх. Але тепер читаємо повніше і конкретніше уявлення про поетику Василя Рябого в природному хаосі.

Василь КЛІЧАК,
директор видавничого центру
«Просвіта», член Спілки
письменників України

«ЛЕГЕНДА ПРО ГЕТЬМАНА»

Знаний івано-франківський краєзнавець Іван Скрипник, автор і упорядник актуального видання «Легенда про Гетьмана» з підзаголовком «Іван Виговський: від Конотопа до Скиту Манявського», що в радянські часи започаткував вивчення державотворчої діяльності одного з тих, хто перебував біля керма Української держави після смерті Богдана Хмельницького. Іван Виговський очолював як дипломатичну, так і збройну боротьбу проти інтриг Москви, начебто союзника України, котрій вів подвійну гру стосовно України, ділячи її поміж собою та Річчю Посполитою.

I. Виговський прийшов до влади після відмови від гетьманату Юрія Хмельницького у серпні 1657 року. Найбільше услав-

ився історичною перемогою над стоти-сячним військом 28—29 червня 1659 року під Конотопом. У цій битві, як стверджує історик Наталія Полонська-Василенко у своїй двотомній «Історії України» (К: Либідь, 1993. — С. 39), «загинув цвіт московського боярства».

Іван Скрипник — виходець із села Маняви івано-Франківщині. Упродовж тривалого часу вивчає історичну таємницю поховання Івана Виговського, похованого, за його версією, у скиті Манявському. Поштовхом до пошуку істини стало прочитане після повернення із сибирської депортациі в «Українській загальній енциклопедії» (УЗЕ) про Івана Виговського: «Обвинувачений за участь у козацькому повстанні був розстріляний поляками 19

березня 1664 під Корсунем: похоронений у Галичині, мабуть, у Скиті Манявському».

Перечитуючи кожний нарис Івана Скрипника, зокрема, «Іван Виговський». До дня нашої перемоги над Москвою», «Штрихи до біографії Івана Виговського», «Круті Руйни», «Книжка про перемогу під Конотопом», «Дорога до храму», «На брата брат», «Нова повість про гетьмана Виговського», особливо «Скит Манявський», я переконався, скільки автор і упорядник книжки уклав душі і праці у свої дослідження. Так само із неослабним інтересом прочитуються дослідження інших авторів, уміщені у книжці, серед яких «Дух руйни» Олега Ольжича, «Гетьман I. Виговський» Олени Апанович, «Перемога, що кинула жах на Москву» Богдана Кравцева, пре-

цікаві розівдіки Юрія Мицика, Валерія Шевчука «Битва під Конотопом у російській пісні «Под городом под Конотопом»». Цілком резонно автор і упорядник у розділі «Позеїї» оприлюднив поетичні твори Яра Славутича, Івана Павліха, Олеся Лупія. Безсумнівно, книжка Івана Скрипника «Легенда про Гетьмана» дуже актуальній та повчальній для наших днів, бо й нині нам необхідно боротися як проти зовнішньої загрози й територіальних зазіхань сусідів, так і проти внутрішніх «конотопських відьм».

Відредагував книжку Василь Рудківський. Макет і комп'ютерна верстка — ТОВ «Сіверсія ЛТД». Видрукувало її Івано-Франківська обласна друкарня.

Іван ПАСЕМКО,
науковий працівник Інституту
українознавства

Продовження. Початок у ч. 7—11 за 1998 рік; ч. 1—3 ч. р.

Минуле Сатанова — мальовничого селища над Збручем — характерно для старожитньої України історія шляхетського містечка. Як і іншим колишнім прикордонним поселенням краю — Сальниці, Дунаївцям, Вербовцю, Михалполю, — Сатанову судилося побачити і напади кримських татар, і переможний марш козаків Богдана Хмельницького, почуті гамір велелюдних ярмарків і бойові кличі народних повстанців у XVII столітті...

Першою згадкою про містечко вважається грамота короля Володислава Ягайла 1404 року. Кілька десятиліть тому, у другій половині XIV століття, Подільський край перейшов до володіння Королівства Польського. Його колишнім володарям, литовсько-українським князями Коріятовичам, вигнаним з заснованих ними ж самими городищ, довелося шукати вільного й мирного життя в інших краях, зокрема й на Закарпатті... Терп польська влада по-своєму розпоряджалася подільськими містами. От і в грамоті 1404 року йшлося про те, що король дарує Сатанівську волость у «дідичне володіння» сандомирському воєводі Петрові Шафранцю. Новий дідич, одержуючи владу над містечком, мав потурбуватися про такі речі: постійно жити самому або мати намісника в

цій маєтності; під час воєнних походів посыпати з містечка 12 стрільців, а під час оборонних дій брати участь у них «з усіма своєю людьми»; передавати маєтність інші особи лише за королівським дозволом; стежити за виконанням міщенами всіх повинностей, встановлених іще Коріятовичами.

Власністю Шафранців Сатанів залишився недовго. Уже 1431 року за дозволом короля містечко перейшло до визначного польського магнатського роду Одровонжів. П'ятьма роками пізніше, 23 листопада 1436 ро-

кою, хоч і дещо жорстокою подробицею є те, що мечі, якими виконувалися ці вироки, зберігались в Сатанові як місцева реліквія ще новіті у XIX столітті.

У XVII—XVIII століттях Сенявські побудували в містечку, що стояло недалеко від татарського «Чорного шляху», міцний оборонний замок, споруди якого збереглися до наших днів. Ці заходи не були безпідставними: перший відомий нині похід кримських татар на Сатанів відбувся ще 1531 року. Саме про оборонне значення цього замку нагадував, очевидно, й тогочасний герб містечка, в щиті якого було зображене оленя — тварину, що «пахощами своїми проганє змій і через те сліжить емблемою воїна, від якого тікає ворог», за словами

торийських, згодом — князів Любомирських, князів Сонєушків та графів Потоцьких. Така частина зміна власників, за твердженнями польських істориків, пояснювалася тим, що Сатанів звичайно переходив від власника до спасника у сподок по жіночій лінії (як посаг). На 1780 рік у містечку налічувалося 527 будинків. Крім католицького костелу, діяли також церкви і православне братство.

Відомі факти неодноразових народних заворушень у Сатанові XVIII століття. Активність цих заворушень помітно зростала в роки поширення в західноукраїнських землях опришківського руху, окрім ватажки якого, як відомо, приходили й на Західне Поділля.

Розподіл Речі Посполитої, внаслідок яких Сатанів перейшов до володіння Російської імперії й отримав у складі Городоцького, а з 1797 року — Проскурівського повіту Подільської губернії, мало що змінило в побуті містечка. Власниками деякий час ішо заплишали графи Потоцькі (пізніше Сатанів було зараховано до казенних маєтностей). Лише в XIX столітті побут сатанівських міщан дещо пожвавився. Число річних ярмарок зросло до дев'яти. З'явилася цегельний і черепичний заводи, броварня, дві гарборні, а наприкінці століття, у 1894 році, — цукроварня. Станом на середину XIX століття в Сатанові було вже близько 700 дворів та понад 2700 мешканців. Довідники цієї доби зазначали, що в Проскурівському повіті Сатанів з рівнем розвитку промислові та торгівлі посідав друге місце після повітового міста.

Нинішній Сатанів — селище міського типу Городоцького району Хмельницької області. Нагадує колишню фортецю над Збручем. Навіть замок, споруджений у XVII—XVIII століттях, потребує негайноК реставрації, про що ще на початку 1990-х років повідомляв журнал «Пам'ятки України». То, може, варто нам усе-таки частіше прислухатися до голосів минулого, щоб уміти по-справжньому любити й шанувати рідну старовину, що остаточно не втратилася не лише Сатанівським замком, а й усіх фортесі, храмах, кам'яницях по всіх українських землях, що самовіддано, мов зачаровані казкові вартали, бережуть для нас дух цієї старовини?

гербознавчих праць XIX століття. Єдина відома нині печатка з цим гербом, датована 1730 роком, збереглася в актовій книзі Сенявського магістрату 1728—1732 років.

Уродженцем Сатанова був відомий український освітній діяч XVII ст. Арсеній Корецький-Сатановський. Закінчивши Києво-Могилянську академію, він постригся в ченці у київському Братьському монастирі, а з 1649 року працював у складі української «вченої дружини» у Москві, де переклав з латини філософську працю «Повчання Мефрефа», а також частину уславленої «Космографії» Блєу під назвою «Позорище всього Всесвіту», або Атлас новий.

Цікавою сторінкою в історії містечка є доба Хмельниччини. Так, 1651 року успішній у народних піснях і думах брацлавський полковник Данило Нечай зумів із своїм військом зняти цю укріплена оселю й вибити звідти польські загони. «Нечая треба призначити, мабуть, найбільш популярною історичною постаттю в усім репертуарі», — наголошував з цього приводу М. Грушевський, аналізуючи пісні про славнозвісного козацького полковника, які побутували й на Поділлі.

Протягом XVIII століття Сатанів від Сенявських перейшов до володіння князів Чар-

посудом, сіллю, рибою, дъгтем, кінами й худобою, а також горілкою бочками, відроми й квартами, пивом і медом, різною садовою і хлібом».

Герб містечка, вживаний на печатах місцевої сотенної канцелярії, нагадував про козацький побут Говтви: «На червоному тлі новхрест покладені срібні шабля й стріла вістрями догори». Імператорським указом від 4 червня 1782 року цей герб було офіційно підтверджено.

Після ліквідації полково-сотенного устрою Говтву було підвищено до статусу повітового міста в Київському намісництві. До Говтянського повіту належали також містечка Остап'є, Білоцерківка, Багачка, Ярецькі, Шишаки та Балаклія. Населення повіту у 1786 році становило 55 241 осіб, з яких найбільше — 27 878 — припадало на козацький стан. Але вже 1797 року Говтву було понижено до містечкового статусу й приписано до Хорольського повіту Малоросійської губернії, а з початку XIX ст. — до Кобеляцького повіту Полтавської губернії. Колишній козацький сотенний осередок перетворився на казенне містечко, де словом «козак» позначався вже не степовий лицар, а заможний хлібороб-хуторянин...

«Де Остряниця стоїть хоч би у bogия могила?» — із сумом запитував Тарас Шевченко. «Ой, де ж наша сила, що шаблею, мов косою, панство покосила?» — чути було слово Пантелеїмона Куліша. І справді: де? — хочеться запитати. Чи лише в знаку перехрещених шаблі й стріл на давньому говтянському гербі? Чи, може, в душах нашої молоді, де, попрів всю нашу нинішню духовну скруту, все ж таки зростають нові лицарські серця, серця нашадків соратників Остряниці й Богдана Хмельницького?

Володимир ПАНЧЕНКО,
асpirant кафедри архівознавства
Київського національного
університету імені Т. Шевченка

Степан

ЛЕ

У листі
гоманові
Україні
«Ta от
не знає
дичних
німецькі
пила, бо
гімні по
«Історії»

Як дос
діаспори
Леся Укра
«Рігведа
француз
нею. У
спорідн
критик
справити
ня Але
сив спр
аріп, я
н, «стр
ності із
рює Лес
пісні».

Меня
ної люд
предмет
лених.
рухаєт
одухот
того в
Небо, з
мають
доміст
свого і
яка ко
живити
змінили
чолові
чить і
порух
божест

І на
«Ст
рніша
сонаж

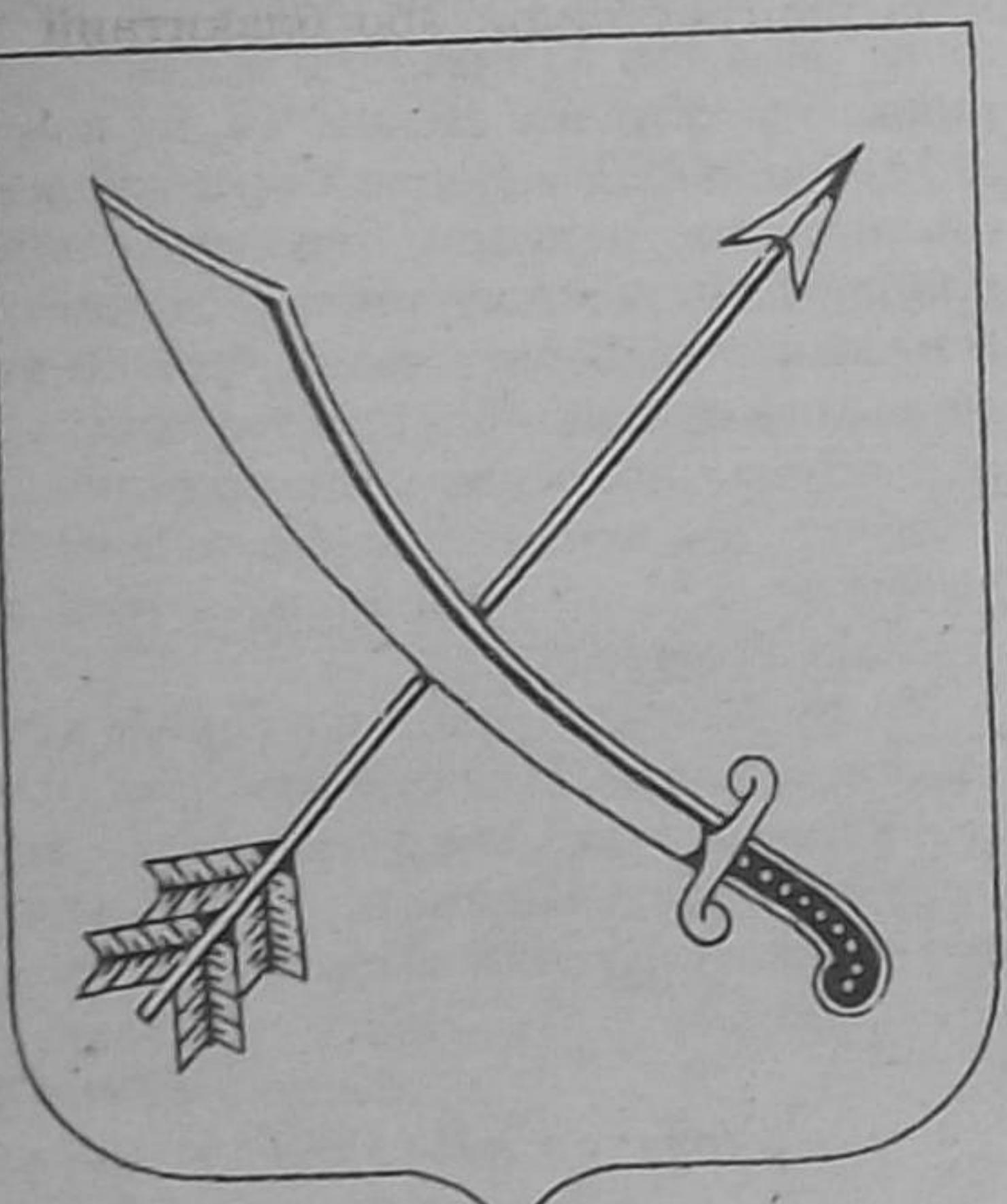
Лу
А я і
Я дум
Ма

Німо

Та
го, ся
див. Д
ян, в
культу
чого і
нувал
культу
щення
засві
долис
вам в
льни
«Ріг
гора
Оді
чени

«Ріг
146) шо
ступ
ве в
сутн
вич
«пуп
люд
якш
безд
дам
дер
кого
мат
сон
«Рі
та
Вед
таю
пов

нія
Ма
Ле

ГОВТВА

річок Говтви і Псла. Так, на карті Гійома Левассера де Боплана 1639 року показано як «давнє місто», тоді як сусідні Остап'є, Багачку, Решетилівку, Старі Санжори — лише як «нові міста». 5 травня 1638 року в околицях Говтви відбувся бій між польським військом і козаками-повстанцями під проводом гетьмана Якова Остряниці, що закінчився більшою перемогою козацтва.

З початком Хмельниччини Говтва стала центром козацької сотні. Ця сотня згадується уже в широковідомому реєстрі 1649 року у складі Чигиринського полку. На чолі її стояв тоді сотник Дмитро Андрющенко.

Після розколу Гетьманщини на Правобережну й Лівобережну Говтву, залишаючись сотенным центром, переходить до складу Миргородського полку. Серед її сотників протягом XVII—XVIII ст. особливу славу мали вихідці з роду Остроградських — Матвій Іванович (1688—1715 роки сотника), Федір Матвійович (1715—1735), Василь Федорович (1738—1761) та Володимир Іванович (1770—1781). Як бачимо, в Говтві, як і в численних інших містечках Гетьманщини, сотенна посада найчастіше передавалася у спадщину. Щодо самого роду Остроградських, то його засновником вважається козак Іван Остроградський, що жив у XVII столітті (очевидно, що його згодом сотник Матвій Остроградський був його сином). Варто, додати, що відомий учений-математик Михайло Васильович Остроградський (1801—1861) був нашадком саме цього козацького роду і народився в полтавському селі Пашенівці — колишньому хуторі Пашеному Говтянській сотні.

Про сотенне містечко Говтву XVIII століття докладні відомості збереглися в зустрічі містечко Говтву (Говтву) на місці злиття

тогочасних географічних описах Лівобережжя. Місто мало п'ять частин — Нагірну, Приліпку, Поділ, Замостя та Загреблю. «Названі ж ті урочища здавна старожилами: перше — через ту властивість, що ся частина населена житлом на найбільш гористому місці; друга — через те, що за давніх часів, коли заселялися житла, ся частина не прилягала до міста, а коли приєднała до нього, то й було названо Приліпкою; третя — через низьке положення, що прилягає до гористої частини міста; четверта — через поселення мешканців з того боку мосту, що побудовано через річку Псьол по дорозі, яка веде з фортесі; п'ята — також через поселення мешканців з того боку, за греблею, влаштованою нижче того мосту, на тій самій річці Пслі», — зазначалося в згаданих описах. Прикметами містечка були тоді земляна фортеця й чотири церкви — Богородиці, Богоявлення Господнього, Преображення Господнього та Архангела Михаїла — з влаштованими біля них школами й притулками. Усі церкви були споруджені з дерева протягом XVIII століття «старовинним манером». Саме ж населення у другій половині століття становило 2642 чоловіків та 2588 жінок.

Живим було й промислове життя містечка. Працювали ремісники-кустарі — тесляри, кравці, шевці і ткачі. Відбувалися чотири щорічні ярмарки — на свята Водохреща, Петра й Павла, Спаса та Архангела Михаїла (як бачимо, три ярмарки припадали на храмові свята), куди з'їжджалися купці з Полтави, Кременчука, Городища, Хорола та Опішні. «Торгують на цих ярмарках, — підкреслювалося в описах XVIII століття, — різним крамом, дерев'яним і череп'яним

Степан Наливайко

ЛЕСЯ, ВОЛИНЬ І «РІГВЕДА»

У листі до свого дядька Михайла Драгоманова від 6 грудня 1890 року Леся Українка пише з Луцька:

«Ta от ще напишить мені, прошу, чи не знаєте, може, який є переклад ведичних гімнів на французькій або німецькій мові, може, б я його собі купила, бо страшно мені сподобалися тії гімни по уривках, які я знайшла в «Історії» Менара».

Як дослідив відомий санскритолог із діаспори Володимир Шаян (1908—1974), Леся Українка для своїх перекладів із «Рігведи» користувалася книжкою французького автора Менара — і тільки нею. У ній стверджується виняткова спорідненість слов'янських мов із санскритом. І це, на думку В. Шаяна, мало спрівіти на поетесу особливе враження. Але не менше враження на неї мусив спрівіти й світогляд ведійських аріїв, творців «Рігведи». Як зазначає В. Шаян, «стрінено тут подиву гідні рівнобіжності із тим світоглядом, що його відтворює Леся в поетичній формі у її «Лісовий пісні».

Менар, зокрема, пише: «Для модерної людини природа є тільки збором предметів, а саме предметів непродуктованих. Але для молодих рас все те, що рухається, є живе та все і всюди. Мисль одухотворює матерію. Нема нічого мертвого в світі, немає теж тіла без душі. Небо, земля, вітри, ріки, зорі, хмары мають так, як ми, розум, волю і свідомість їх життя. Людина не відріжноє свого існування від існування природи, яка колищево чоловіка у своїх раменах і живить своїм молоком. У рухливому і зміливому видовищі з'явився первісний чоловік вбачає таємні сили, він їх бачить і чує, він віддає їмими. Кожний порух, кожне враження напоює його божественным життям».

І на це Володимир Шаян зауважує: «Стрічамо і дивуємося. Це ж найвірніша характеристика світогляду персонажів Лесі Українки із «Лісової пісні»:

Лукаш:

А я й не зінав, що в них така розмова.
Я думав, дерево німе, та й годі.

Мавка:

Німого в лісі в нас нема нічого...

(Шаян, 663—701).

Та їй сам образ Мавки, судячи з усього, сягає сивої давнини ще часів «Рігведи». Для давніх індійців, як і для слов'ян, важливу роль у віруваннях посідав культ дерев, річок, гір тощо, відбиття чого й бачимо в «Рігведі». Особливо шанувалася в Індії ще з часів Харапської культури, сучасниці Трипільської, священна смоква, а ш в а т х а, як це засвідчують зображення на печатках із долини Інду. Поклоніння великим деревам відігрівало помітну роль і при весільних обрядах. Рослини шануються в «Рігведі» поряд із водами, струмками, горами, скелями, небесами й землею. Один гімн у цій пам'ятці навіть присвячений цілющим рослинам.

А один із найпоетичніших гімнів «Рігведи» звернений до лісової феї (Х, 146). Вона уявляється в подобі дівчини, що ховається в лісових нетрях, нечутно ступає лісовими стежинами і тільки ледве вловими шерехи виказують її присутність. Її звати Араньяні, тобто Лісочівка (від санскр. а р а н я — «ліс», «пуша»). Вона живе серед лісового безлюдя, не завдає нікому ніякої ходи, якщо тільки ніхто не кривдить її, живе безтурботно, харчуєчись лісовими плодами і травами, відпочиває у затинку дерев, дослухаючись до голосів усільного птаства. Араньяні-Лісочівка — маті лісових звірів, лісова богиня, персоніфікований образ обожненого лісу. У «Рігведі» вона згадується лише один раз та ще кілька разів в «Атхарваведі» — Вед заклинань і замовлянь. До неї звертаються подорожні, заблукані в лісі, вона пов'язана з культом дерев.

Гімн цей свідчить про тонке сприйняття природи безвісними творцями «Рігведи», а сам образ Араньяні напрочуд перегукується з образом Лесинії Мавки. Цілком можливо, що цей гімн Леся прочитала у французькому перекладі Менара і твір вразив її надзвич-

Брахма. Вішну й Лакшмі на змієві Шеші.
Середньовічний малюнок.

чайним перегукою із поетичними передказами й легендами, на які щедра волинська земля.

«Лісова пісня» навіо ще одну асоціацію, яка стосується образів Лукаша й Мавки. Як для індійця улюбленим є образ юного Крішни з сопілкою, на чаївний поклик якої звідусіль збігаються такі ж юні пастушки-гопі й починають довкола нього радісні хороводи, так і для українця традиційно улюблений образ малого пастушка з сопілкою, що пасе корів. Хоча образ Крішни любий індійцеві у будь-якому вияві — чи то дитини-война, чи то мудрого політика, чи то божества. Крішна виріс серед пастухів, інше його ім'я — Гопал, Гопала, що якраз і означає «Пастух» (досл. «Захисник/Охоронець корів, худоби»). Й як Радгу (пор. українське жіноче ім'я Рада), юну пастушку, закохану в Крішну й улюбленицю його, чарують мелодії вічно юного сопілкаря, точнісінко так само й Мавку чарують мелодії Лукашевої сопілки. Та її саме ім'я Лукаш напрочуд перегукується із сучасним індійським чоловічим іменем Локеш, яке постало з давнього терміну на означенні божества — «Владика світу», «Правитель/Цар». Де л о к — «місце», «земля», «світ», а - і ш (іноді - е ш) означає «бог», «небесний владика» (СРС, 111, 557).

Компонент Лок- входить в імена й епитети Вішну (Л о к н а т х — «Цар світу/землі», Л о к п а т і — «Батько/Захисник світу/землі») та його дружини Лакшмі (Л о к м а т р і — «Маті світу/землі», Л о к д ж а н а н і — «Народителька світу/землі»).

Одним із епитетів Крішни є Д в а р а к е ш а, де Д в а р а к — столиця Крішни, звідусіль оточена водою. Все ім'я має значення «Володар/Владика Двараки». Ця столиця отпістла під водою після смерті Крішни, яку індійська традиція на хронологію датує 18 лютого 3102 року до н. е. (після цього відразу почався Залізний вік, так звана Каліюга, в якій ми нині і живемо). Що перегукується з волинськими легендами про затонулі місто на дні Світязя. Цікаво, що не так далеко від Волині, вже біля іншого Світязя, в Туровській землі, маємо назву Д в о - р е ць. А назви Д в а р а к і Д в о р е ць — тоді ж. Ще один Світязь є на півдні Литви. Таке сусідування трьох Світязів, особливо волинського й туровського, якраз в ареалі замешкання ятвягів і туровців, видається не випадковим і це раз нагадує про споріднені рігведійські племена яду й турвашу, про Яду й Турвашу, родонаочальників ядavів-ятвягів і турвашу-туровців. А Яду й Турвашу, як засвідчує давньоіндійський міф — рідні брати. Тобто і їхні племена — братні. (Див. про це попередню статтю в «Слові Просвіти»).

Своїми функціями і своїм іменем Г о - п а л а Крішна тодіжний грецькому Аполлоновій слов'янському Купалі. Ім'я Г о п а л а — одне з найпоширеніших імен Крішни, яке на українському грунті відбилося в численних

Лакшмі донькою легендарного мудреця-брамхмана Бргігу, який доводився прадідом Яду й Турвашу по матері. Як утіленням Вішну є Крішна й Рама, так утіленням Лакшмі є Сіта, дружина Рами, героя «Рамаяни», й Рукміні (пор. літовське прізвище Рукмане), дружина Крішни й донька царя Бішмаки (ім'я тодіжне українському прізвищу Б у ш м а к а). У війні, описаній в «Махабгараті», яку індійська традиція відносить до 3138 року до н. е., Крішна виступає на боці пандавів. Тоді як його плем'я, ядави, тодіжні літописним ятвягам, і старший брат Баладева виступали на боці кауравів, двоюрідних братів пандавів. А військо кауравів очолював могутній воїн Бішма, ім'я якого знову-таки перегукується з українським прізвищем Б у ш м а . Обидва імена, Б у ш м а й Б у ш м а к а, означають «Грізний» і сходять до санскритської діслівної основи б г а я - «боятися», «відчувати страх» (СРС, 475). Тобто ці імена мають типове для воїна значення — «той, хто наганяє на ворогів страху», «той, кого бояться вороги».

Лакшмі має ще одне ім'я — П а д м а , яке означає «Лотос», а лотос — найраніша й найпоширеніша емблема Сонця, символ незаплямованої чистоти й духовної досконалості, довершеності творіння. Вішну в одній із своїх чотирьох рук тримає лотос (в інших трьох — булаву-дану, диск-чакру та мушлю). Лакшмі, дружина Вішну, під час творення світу плавала на пелюстках лотоса, що розпустилася. На лотосі, який виростає з пупка Вішну, спочиває творець світу Брахма, а Вішну й Брахма разом із Шівою складають індійську трійцю, так звану трімурті, її уособлюють тризу. Із лотосом на індійському ґрунті пов'язана величезна кількість божествених і міфічних персонажів, царів і мудреців, рослин, сузір'їв та важливих термінів. Боги й царі сидять на лотосових тронах, лотос — один із провідних образів в образотворчому мистецтві, архітектурі, іконографії, поезії. Епитети зі значенням «Лотосоюкій» найчастіше вживаються саме щодо Вішну та двох його найпопулярніших аватар-перевтілень — Рами й Крішни, а «Лотосоюка» — щодо їхніх дружин. Червоний лотос — символ сучасної Індії.

Неабияку роль в уявленнях давніх індійців відіграє синій або блакитний лотос. В епосі, наприклад, часте порівняння очей Крішни саме з синім лотосом, а такі лотоси, які стверджують ботаніки, росли колись в Україні, зокрема, на Дніпрі. Вкрай цікаве їх те, що в епосі очі Крішни порівнюються навіть із квітками льону, а льон, як відомо, в Індії не росте, зате на історичній Волині він — споконвічний.

На означення синього або блакитного лотоса санскрит знає близько десятка слів — утпала, індівара, пушкара, раджва, канвала тощо. Деякі з цих слів сьогодні популярні чоловічі й жіночі імена. Ім'я Раджів, наприклад, має син Індії Ганді, свого часу, як і його мати, прем'єр-міністр Індії. Саме ім'я Раджів — одне з імен Лакшмі, і недарма українська композиторка Леся Дичко свою ораторію, присвячену Індії Ганді, назвала «Індія-Лакшмі». Слово і н д і - р а л а й, також вживане на означення синього лотоса, дослівно означає «Осеня Індії», тобто Лакшмі. Принаїдно зазначимо, що Індіра Ганді — почесний доктор Кіївського університету імені Тараса Шевченка і їй, під час перебування в Києві, незабутній Олесь Гончар вручив томик поезій Рабінраната Тагора українською мовою, що його переклав відомий український дипломат, чудовий знавець бенгалської мови й творчості Великого Бенгалця Віктор Батюк, котрий не так давно передчасно пішов із життя. До слова сказати, у самого Рабінраната Тагора очі теж були сині.

У назві на означення синього лотоса — р а д ж і в — наявний компонент р а д ж — «цар», «раджа». У зв'язку з чим привертає увагу цікава й значуща подробіця: на волинському Світязі вовданя лілію, цей український лотос, називають цар-зіллям. Що підтверджує високий статус цієї чарівної квітки в уявленнях українців.

Шаян — Шаян В. Віра предків наших. — Том I. — Гамільтон, 1987.
СРС — Санскритско-руссский словарь. — М., 1978.

Григорій Левицький. Ділні чистилища. Мініатюра. 1732 р.

помні історичні події. Ще жевріли криваві іскрини недавніх аутодафе. А що вже казати про спустошення та незагойні ради, які залишила по собі всеєвропейська тридцятирічна війна.

Луною озвалося в мистецтві пережите народами. Ось чому з багатьох гравюр і полотен з такою туткою дивиться на розбужаних, тривожних світ страдницьких очі мучеників. А в архітектурі стіни навіть найрозкішніших палаців і храмів, здається, вигинаються від болю, корчаться і стогнути. Гвинтаються куполи, викривлюються карнизи, ламаються фронтони.

Все це бачить, та не все вісуге Левицький, не все повезе він у пам'яті і в серці на батьківщину. Не раз згадує він слова одного мудрого земляка: «Єсли в краї немецькій по науки удаємося, то з расторопностю сідак смітіє одідаємо, а зерно беремо...»

І знову поряд з ними — художники-кияни. Прикрашають давню церкву «Спас на Берестові», де у XII столітті було поховано засновника Москви Юрія Долгорукого...

Сплило п'ять віків. Митрополит київський і галицький Петро Могила вирішив оновити цього кам'яного свідка своєї давнини. В Києві фресок давно не малиють, і він запрошує майстрів із Греції.

Наслухалися заморські художники про Петра Могилу, про його життя, незвичайну вдачу, про його чесноту. Син молдавського господаря, Петро Могила відмовився від батьківського престолу, дбас не про свою можновладність, а про цілком інше: завдяки його турботам звеліся з руїн стіни Софії, знову «рвуться у сонмище хмар біблійних» (С. Тельнік). За власний кошт реставрував храм Видубицького монастиря, красуються над Дніпром серед буйної зелені його рожеві стіни.

Художники виришили вшанувати свого високого замов-

Дмитро ГОРБАЧОВ, Паола УТЕВСЬКА

НИВА ДЛЯ СІЯЧА

У ВРОЦЛАВІ

Маленька кімнатка в одному зі старовинних будинків старого Вроцлава. Хоч і схожа вона на звичайнісільське горище — це студія художника. На початку XVIII століття Вроцлав був осередком мистецького життя. Сюди приїздила молодь з багатьох країн навчатися мальства, особливо техніки гравірування. Господар студії Григорій Левицький теж нетутешній. Він з України, з Полтавщини, сюди переселились його предки, коли багато українців з Волині, Галичини, Карпат тікали від переслідувань католицької церкви.

Батько Григорія Левицького, священик із села Малчи Кирило Ніс, залишив синові у спадщину невеличку парafю. Та Григорій Ніс передав її старенському попові з сусіднього села, а сам подався до Києво-Могилянської Академії. Мабуть, там і став називати себе Левицьким: вихованці Академії частенько змінювали прізвище, що ставало й не псевдонімом, а вже родовим ім'ям.

Як Григорій Кирилович потрапив у Вроцлав? Хотів стати гравером, от і опинився за кордоном.

Хоч і маленька в нього «студія», не ремісцеве. Аркуші з гравюрами доводиться тримати на підйомні, та це не біда. Серед гравюр є навіть відбитки уставлених Дюрерових.

Григорій стоїть коло столу, схилився над мідною пластинкою. Вона так ретельно відполірована, що зближує, як золота. Інакше не можна. Найменша подрітіна залишить слід на майбутній гравюрі.

Художник уже переніс голкою на пластину малюнок з паперу. Починає працювати штихелем. І от уже на пластині з'являється польський лицар. Суворе обличчя, рука міцно стискає важкий меч. Гравюра відтворює надгробок одного з князів роду Піастів — борців з німецькими завоювниками.

Працюючи, Левицький завше щось наслівує. Ось і тепер під'єднати відповідь:

Мор на цім світі — не мир скрізь панує,
В світі людина людину мордує.
Мир, то не мир вже, як миру немає.
Ходиш сьогодні, в гріб завтра владаєш...

Підйшов до підвіконня, перевірає відбитки. На більшості з них людей розпинають, стискають їх голови, сплюнюють живцем. Таке малює й Левицький, особливо коли згадує дитинство, вимушенну втечу з рідного містечка від вояків царя Петра, що мстилися мешканцям Маячки за їхні підтримку шведів і мазепинців. Під настрий і пісні приходять журліви, як оци, а на слова Івана Орновського:

Адже рік цей сталевий до грізної зброї —
Не за пера береться в тривалому бої.
Бо як грізної сталевий меч свисне зухвалій,
Правом скаже запізним, щоб струни мовчали...

БАРОКО

Левицький не єдиний гравер, який малював обличчя скорботні, навіть навмисно некрасиві. Він наслідував своїх попередників і сучасників, для творчості яких характерні мінор, сум, трагедійність. У ті роки, коли Левицький жив і навчався за кордоном, Європа рясніла витворами пишного і трагедійного бароко.

Стиль бароко зародився в часи пізнього Відродження, коли ще пулані заклики гуманістів: ослювуйте радість буття! Звеличуйте людське щастя!

Як і майстри Відродження, деякотрі художники бароко використовували принадно-святою тему кольорів, зображували пишно вдягнених, веселих дам і кавалерів. На те була ще одна причина: утвердження в більшості країн Європи абсолютизму. Художники, скульптори, зодчі прагнули додогодити смакам аристократії.

Проте назвати бароко стилем радісно-святою, аж ніяк не можна. На ньому не могли не позначитися вико-

МОНУМЕНТИ СЛАВИ

Прийшло бароко і в Україну. Самобутнє, своєрідне. Не лише болі і страждання, яких чимало було в минулому, а радість перемоги над шляхетною Польщею надала українським мистецтвам.

Тоді здвигав свої дзвіниці злотокуті,
мов пишні буночки,
бундючний гетьманят...

В адміністративних центрах, у стародавніх монастирях зводять монументи слави — храми, дзвіниці, колегіуми. Зовнішній бліск, парадність, декоративність, вибагливі фронтона, соковиті ліпні орнаменти, колони, півколони, пілястри архітектурних ордерів. Стіни прикрашають кам'яною бахромою, яка імітує золоті китиці знамен.

У живописі, в урочистих портретах Богдана Хмельницького та його сподвижників, тих, хто прислужився національному визволенню, бачимо насичений колір, рухливі світлотіні, що нагадують полотна Рубенса, Ван Дейка, інших фламандців. Похмурому, страдницькому бароко з його культом мучеництва українські художники протиставляють життерадісність, енергійний оптимізм.

До таких художників належав і Григорій Левицький. До Києва Григорій Кирилович повернувся вже зрілим майстром. Його чекали у Лаврській друкарні. Там по-трібен був ілюстратор-гравер високого класу. А в гравюрах Левицького помітні були сліди вроцлавських впливів, українського художнього оточення, навіть ледь вловимий подіг нового стилю — витонченого рококо.

Чекали на Левицького і в Києво-Могилянській Академії, вихованцем якої він був.

Історія цього наукового закладу варта того, щоб про нього окремо розповісти.

СІЯЧІ ЗНАНЬ

1644 рік. Знову, як і в давнину, в Києво-Печерській лаврі працюють грецькі майстри фрескового живопису.

Портрет Петра Могилы на стіні церкви Спаса на Берестові. Фрагмент фрески. 1644 р.

ника: на одній із фресок «Спаса на Берестові» вони увічнили обличчя Петра Могилы.

Хто малював його? Манера не грецька, скоріше київська. На фресці не іконописний лик, а живе обличчя. Під густим, хвильстим волоссям — чоло з записинами. Голова гордо відкинута назад, розумні, напрочуд добре очі леді сумовито вдивляються у вінськ. Чітко, вправною рукою вимальовані дуги бровів, міцно стиснуті вісути.

Це обличчя мислителя. Петро Могила передусім був просвітителем. В історію він увійшов як видатний діяч української культури і насламперед як фундатор першої на Русі вищої школи, славетної Києво-Могилянської колегії (названої так на його честь).

У ній навчались видатні вчені, державні діячі, письменники — Феофан Прокопович, Стефан Яворський, Дмитрій Ростовський, Симеон Попоцький, Григорій Сковорода, Михайло Ломоносов.

В Академії викладали і точні науки, й гуманітарні: нові, спів, мальовання. Учився в ній, як ми вже згадували, Григорій Левицький.

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО

Уже в перший четверті XVIII століття будинок, в якому містилася Академія, потроху став руйнуватися. Причина тому і неябланний час, і, мабуть, норов успішенної Гоголем шибайголів — бурсаків.

І. Шедель за участю Г. Левицького. Брама Зaborовського. Середина XVIII ст.

Новопризначений київський митрополит Рафаїл Зaborовський над усе любив будувати. Його коштом видатний архітектор Шедель перебудовує приміщення Академії, надбудовує над ним другий, парадний поверх з великою конгрегаційною залою. (Вона існує і нині.) Зaborовський вирішує надбудувати і оздобити скульптурними прикрасами дзвіницю Софії; за його задумом зводиться «Шеделеве диво» — Лаврська дзвіниця та шедевр українського бароко — брама Зaborовського — парадний в'їзд до резиденції митрополита на території Софії.

Цій брамі присвятив поетичні рядки М. Бажан:

...Потряси ланцюги прикрас,
Важкою зморшкою напнувся владний м'яз,
Обняв краї спокійної безодні.
Паніс, як пожаданий келих,
Широку браму вишнину,
Широку браму, грішну і земну,
Мов круглий перстень на руках дебелих,
І творчий хист, що не втомився, не вистиг,
Снопи принадних зел на камені поклав...

Брама перенасичена триумфальними формами, геральдикою, різними емблемами. Прикрашають її вигорадні гроно, і елементи давньогрецького декору — машара античних богів та листя аканта. Брама ця, як писав М. Бажан:

...поядала іздала
В'їжджати відкриті
З вільготними акантами Корінта.
Вінчає браму герб з короною — митрою та зображенням «попуменіючого серця».

Скульптурні оздоби брами Зaborовського і Софійської дзвіниці, чаруючи нас своєю красою, збуджують і нашу цікавість: будував Шедель, а хто автор рельєфів? Невідомий нам скульптор? У ті часи скульптурні прикраси часто-густо копіювали з малюнка чи гравюри. І мабуть, не буде помилкою пов'язати ці скульптурні прикраси з ім'ям відомого тодішнього київського гравера Григорія Левицького, оскільки вони так подібні до численних деталей багатьох його гравюр.

«ТЕЗА ЗАBOROVСЬКОГО»

17 липня 1739 року. Біля Києво-Могилянської Академії зібрається наповн. Чого-чого, а людей на Подолі завжди повно-повнісілько, тим паче сьогодні — на відкритті перебудованого приміщення Академії.

Одна за одною під'їздять карети. З них виходять і простують до храму науки пані. Серед них і представники вищого духовенства з важкими золотими хрестами на грудях.

У величому конгрегаційному залі все готове до філософського диспути — змагання студентів перед очима мажновладного і велемудрого Рафаїла Зaborовського. Незабаром Академію почнуть називати Могилянсько-Зaborовською.

Надходить найурочистіша хвилина свята: Зaborовському вручають дарунок — великий аркуш із гравюрою, в центрі якої портрет самого митрополита — так звана «Теза Зaborовського». Назва походить від того, що на гравюрі, за тодішнім звичаєм, вміщені, поряд із численними малюнками, і тези виступів учасників диспути.

У ті часи часто відбувалися філософські диспути, а щоб уміти чітко висловлювати свої думки, студенти вивчали риторику, брали участь у театралізованих виставах. Наприклад, одягнений сіячем студент декламував біблейський текст, сповнений алегорій та трохи осуслан-

нених дидактичними додатками, що підкresлювали і звеличували майбутню дільність вихованців Академії як сіячів добра і знання.

У першій половині XVIII століття в українському мистецтві співіснували різні напрями. Парадні портрети гетьманів, високих духовних осіб, козацької старшини. Поруч — численні лубочні картинки «Козак-Мамай» — безіменний козак із списом і баским конем. Був іще один, інтелектуальний, так би мовити, науковий напрямок: художники намагалися втілити схоластичні, не завжди зрозумілі образи.

Серед інтелектуальних творів того часу справжнім шедевром є вищезгадані «Тези Зaborовського» — чи не наївдоміша гравюра Григорія Левицького.

Гравюра дуже складна за формулою і змістом. Вихованець Академії Левицький вільно оперує такими поняттями, як теза та антитеза, абстрактні символи та реалістичні зображення. Коли ми сьогодні дивимося на цей твір, то й не здогадуємося, що маєтємо намальовані альтанка, корабель у морі або звичайний дощ — то певні символи, що не мають нічого спільного з реальною альтанкою, кораблем або зливово. Нам важко «читати» цю символіку, а от сучасники Левицького добре знали її.

На гравюрі тонко, чітко проступає кожна рисочка, її без перебільшення можна назвати ювелірним твором. Особливо майстерно зображені чотири тендітні античні богині, що підтримують рамки вміщеного у центрі гравюри портрета самого Рафаїла. Вони уособлюють мудрість митрополита, його далекоглядність, духовну силу і моральну чистоту. Одна з богинь тримає в руках «попуменіюче серце». Під портретом — герб, увінчаний князівською короною. Ми вже бачили їх. Де? Серед скульптурних прикрас, що увінчують браму Зaborовського.

Та повернімося до гравюри. На ній зображене ще

Г. Левицький. Теза на честь Р. Зaborовського. Гравюра. 1739 р.

четири античні богині, які тримають «дошку» з тезами майбутнього диспути. Вони символізують математичні науки, що їх викладали в Академії. Малюнки, які художник щедро порозкидав по полю гравюри навколо портрета Зaborовського, — то самостійні завершені мініатюри.

На берегах гравюри дві вертикальні низки зображені, схожі на сучасні кінокадри. Зовні реалістичне зображення сіяча — це відома алегорична постать із Біблії. Він засиває поле зернами віри, добра, розуму.

Та на гравюрі не лише алегорії і символи. Є тут і Лаврська дзвіниця, лаврські покої митрополита. Ліворуч автор зобразив будинок Академії, а симетрично до нього, праворуч, бачимо трьох студентів — у народі їх називали «вченими спудеями». У них дещо незвичайний вигляд: пострижені під кружало, на плечах киреї з відкідними

Математична четвериця.
Фрагмент «Тези Зaborовського»

Бурсаки-студенти Києво-Могилянської Академії. Фрагмент «Тези Зaborовського»

рукавами — козацька вдяганка! Але киреї задовгі, ніби чернечі ряси. Дивлячись на ці постаті, мимоволі пригадують Остап і Андрій, одяг яких узяв на глум Тараса Бульба.

КИЇВСЬКИЙ ГРАВЕР

Якою ж цікавою виявилася для Левицького його робота в Лаврській друкарні! Погляньмо й ми на його ілюстрації. Неважко встановити, як позначився вплив навчання у Вроцлаві, наприклад, на гравюрі «Розп'яття», яку художник малював для виданого в Лаврі «Євангелія». Трагедійність центрального образу нагадує мільорити часів його перебування у Вроцлаві. Але Левицький уже відійшов від похмурості європейських зразків. Окрім символічні малюнки довкруг центральної постаті в пишному обрамленні буйного зела — це вже сuto Левицький, життєстверджуючий, оптимістичний.

Цікаві гравюри митця й для театральних афіш. Вони також веселі, святкові. Тут часто зустрічаються витончені завитки — справжнісінські равлики. До речі, термін рококо походить від французького слова *rocaille*, що означає раковина.

ВЕЛИКОСВІТСЬКІ ВЕЛИКОМУЧЕНИЦІ

Вони зовсім не схожі на мученице. Їхні грайливі, майже порцеповані личка далекі від скорботи. Святі не завмерли у велично-трагедійній позі, а навпаки, мало не танцюють. Варвара і Катерина елегантні, наче зібралися на бал. Міниться муаром бірюзовий атлас, мерехтить лисичке хутро, яскряться барви темно-зеленого оксамиту, коралового шовку, виблискують на шиях золоті, схожі на сучасні, ланцюжки. Витонченість, аристократизм, ба навіть легковажність. Та що це? Під ногами у Катерини колеса тортур, випущені жіночі руки тримають гостролезі мечі, котрі годились би бачити в суворих воїнів.

Тут ми вступаємо в царину релігійної символіки. Мечі — ознака воянства Христового, вічнозелене гілля пальми — символ безсмертя, золотарський келих — чаша страждань, хрести — знак мучеництва. На хрестах розпинали злочинців у давньому Римі. Римські власті мали за злочинниць і цих жінок — Катерину та Варвару. Ще б пак! Вони не вірили у всевладного Юпітера, а молилися страждному Ісусові. Автори їхніх життів розповідають, що римські язичники люто ненавиділи християн. Якісі вони чужі, вигід не шукають, кар'єри не прагнуть, танок «осі» (тодішній стриптиз) у цирках дивитися відмовляються. Вбити таких мало!

І вбивали. Варвару різали ножами (один із них на іконі під її ногами). Катерину колесували, заганяючи в тіло гострі штири. Навіть батьки дівчат — заможні патріції — дочки своїх не боронили. До християн жалю не було. Кажуть, і під тортурами Катерина обстоювала свою віру, цитувала (була ж її освіченою) тексти грецького філософа Платона, чимось близькі до Христових проповідей. Тим-то філософи та інтелектуали християнської Європи визнали Катерину за свого патрона. Художники Відродження (Рафаїл, Кранах) шанобливі зображали її. І цю традицію успадкували українські майстри XVIII ст. На той час філософія на Україні не бракувало. Не лише таких, як гоголівські Хома Брут і Тіберій Горобець. Всесвітньо відомий Григорій Сковорода аж ніяк не випадкова постать.

Сучасника Сковороди художника Григорія Левицького вважають автором «Великомучениць»: Катерину — улюблениці української інтелігенції, Варвари — заступниці простолюду. В день поминання селянки щороку на її честь варили вареники на згадку про те, що мучителям кинули святу в киплячий казан.

Та Григорію Левицькому, котрій увійшов до найвищих верств аристократії, що найменше хотівся відбити трагедію. Його вищуканий смак жадав над усе краси. А святі були знатного роду — римські патріціянки. От і зобразив їх справжніми аристократками. Лише меланхолійний вираз очей — як слід глибоко прихованої драми.

Продовження в наступному номері

ЗНАК ДЕРЖАВИ

Перший день · Premier jour.

Беручи до рук поштовий конверт або листівку з маркою, купуючи марки до філателістичної колекції, чи ж задумуємося ми, що то воно за поштовий знак — марка? Якщо ви цікавитеся філателією, то, безперечно, якоюсь мірою обізнані з тим, де, коли, у якій кількості, якої серії марки випускалися, яку роль вони відігравали. Проте, відправляючи лист, більшість з нас відзначає зміну зображення, кольору чи номіналу марки швидше механічно, майже не вникаючи у суть таких змін. А вони ж можуть розповісти багато цікавого.

Насамперед марка свідчить про існування держави як такої. Вона належить до виду так званої промислової графіки. Марка — другий після грошої державний фінансовий папір, що має певну грошову вартість і є знаком оплати поштових послуг. Власне, виникла марка внаслідок плутанини в оплаті поштових послуг при відправці конвертів та листівок, проте одразу ж утвердилася як річ конче необхідна і набула великої популярності як у державному розвитку, так і в колекціонуванні.

Ще 1840 року в Англії (саме тоді з'явилася перша марка) на поштових знаках почали зображувати найкращі здобутки держави, її досягнення, портрети монархів, твори живопису тощо.

В Україні перша марка з'явилася 1918 року за часів Української Народної Республіки. Ескізи українських марок розробляли найвідоміші художники і графіки, серед яких був і Георгій Нарбут. Проте творцем першої української марки вважається Антін Хомич Середа (він створив марки номіналом 10 та 20 шагів). Зображені вони відповідно тризуб на фоні стилізованого Сонця і селянина з косою і зображенням

тризуба. Георгію Нарбуту належать марки номіналом 30, 40 шагів, на яких змальовані відповідно дівоча голівка у вінку, тризуб з рослинним орнаментом; марка, номіналом «50 шагів» обрамована рослинним орнаментом у вигляді вінка. Марку з найбільшим номіналом — 20 гривень — створив художник Л. О. Обозненко.

Ідея ж створення української марки належала В. Кричевському — видатному художнику, мистецтвознавцю, сценографу та архітектору, який був виконавцем першого державного герба УНР. Він і згуртував довкола себе країнців митців того часу: вже згадуваних Нарбута та Середу, М. і Т. Бойчуків, І. Падалку, В. Седляра та інших. Наслідувачем цих митців став художник М. Іващенко, який розробив на замовлення уряду УНР серію з 14 марок, що були надруковані 1920 року. Друкувалися вони у Відні, і частину з них допрацювали самі австрійці. Проте в обіг ці марки, на жаль, не потрапили у зв'язку з політичними змінами в керівництві.

Під час панування радянської імперії Україна майже не випускала власних поштових знаків. Було зроблено лише поштово-добрідійний випуск марок «Доломога голодуючим», до якого вийшли 5 марок (мал. О. Маренкова та Б. Порай-Кошиця).

Після розпаду Радянського Союзу, коли Україна була проголошена незалежною державою, почала нагальна потреба створення нової української марки. Така марка з'явилася 1992 року. Зроблена вона художником-графіком В. Дворником за макетом Г. Нарбута у сучасному дизайні — алегорія «Молода

Україна». На перших порах цей витвір задовільнив поштовий обіг, хоча марка не була оригінальною.

Щоб не було плутанини у датах випуску, слід вказати на те, що марки поділяються на три групи: стандартні (ті, що ми звичайно бачимо на конвертах), комеморативні (ті, що присвячені якісь події) та художні (з будь-яким присвяченням людині зображенням). В. Дворник уперше розробляв саме марки стандартні. Водночас 1992 року вийшли ще й комеморативні марки «500 років українського козацтва», «100-річчя першопоселення українців у Канаді», до 150-річчя М. Лисенка та 175-річчя М. Костомарова у виконанні О. Іващенка, Б. Ілохіна та Л. Кореня.

Враховуючи потреби молодої держави у поштових знаках нової форматізації, сучасні філателісти запропонували художнику й письменнику Ю. Логвину намалювати марки, які б репрезентували Україну як державу зі своєю історією і водночас не були чужими щодо традицій української марки.

Ю. Логвин виріс у сім'ї, де шанували мистецтво (батько художника Г. Логвин — український мистецтвознавець, доктор мистецтвознавства, автор багатьох праць з історії української архітектури й образотворчого мистецтва). Його творчість розвивалася на благодійній ниві Г. Нарбута, А. Середи, М. Іващенка, Б. Порай-Кошиця тощо.

Задумом Ю. Логвина було поставити марки на сторіжі нашої державності в усіх її куточках, причому теми творів мали бути характерними для регіонів. Тут і косарі в Північній Буковині (крайній південний захід), і слобожанські чумаки (Східна Україна), чабан з отарою овець (Таврія—південь), гончар (Суми—північ і Полтавщина). У центрі України жници (Черкащина, Київ), пасічники (середня Наддніпрянщина), рибалка в човні—довбанці (середнє і нижнє Подніпров'я). Відому серію «Гетьмані України» (із зображенням Петра Коняшевича—Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи) художник створив спочатку як серію стандартних марок, тобто однокільтирних. За задумом автора, це надавало

ім вигляду старовинних гравюр середини XIX століття. Проте художня рада не схвалила цього ескізу й митцю довелося переробити марку у кольорі (вийшли вони 1995 року), і, на думку самого Ю. Логвина, серія від того тільки втрачала.

Художник створив цікаві ескізи проектів марок до дня народження П. Могили, М. Міклухо-Маклая, а також серію «Карпатський заповідник», але доля цих марок ще не вирішена. Зате побачили світ дві марки Юрія Григоровича у серії «Червона книга України» «Сапсан» і «Сірий журавель» (початок серії — «Рослини» — у виконанні С. Беляєва).

Серія Ю. Логвина «Церкви України», на яких зображені Софійський собор у Києві, Іллінська церква в Суботові, собор гетьмана Калнишевського в Новомосковську, церква св. Юра, що в Дрогобичі, була створена ще 1995 року, але чекала свого виходу півтора року. В 1997 році вийшли марки Ю. Логвина з портретами Байди Вишневецького, Пилипа Орлика, а в листопаді 1998 року — «Гетьмана Дорошенка».

Цікавою є серія «Герби України» у виконанні В. Кузьменка (початок серії), серія «Світова Українка» до III Національної філателістичної виставки, та блок «XVII зимові Олімпійські ігри», створені В. Дворником.

Для філателістів і просто бажаючих познайомитися з марками нової України та їх творцями українське об'єднання поштового зв'язку «Укрпошта» випустило у 1997 році ілюстрований «Каталог поштових марок України», де можна прочитати про історію створення українських марок, знайти їх короткий опис тощо.

Юлія ЩЕГЕЛЬСЬКА

Про предмети, які є найбільшою святою людського духу, треба або мовчати, або ж говорити з повною повагою.

Господь дарував кожній людині безцінний дар — Слово, щоб вона висловлювала найпотаємніші думки, почуття і поривання власної душі. Чрез Слово Святого Писання людина пізнає Бога і Його премудрість.

Через мову виглядом мовних етикетних формул передається тисячолітня християнська мораль, де Слово Боже несе в собі внутрішню енергію щодо творення добра і краси як у людині, так і довкола неї.

Українцям, що пізнали таїну віровчення Ісуса Христа від великого князя Кіївського Володимира Святителя, з давніх-давен притаманне шанобливе ставлення до незнайомих людей, до кожного співрозмовника. На це звертали увагу чужоземці, які відвідували Україну.

Особливо характерними були словесні вітання, де віра в Бога посилює світлу надію на його милість:

— Добрий день! З святим днем будьте здорові.

СЛОВО ЛЮДСЬКЕ є СЛОВО БОЖЕ, АБО ДЕЩО ПРО СПІЛКУВАННЯ

— Слава Богу Ісусу Христу!
— Дай, Боже, час добрий!
— Мое вам шануваннячко, спаси вас, Боже!

Щоденне життя українців минало в праці — колективній чи одноособній, яка була покликанням, способом життя. Супутником у праці завжди був Бог. Зі слова побажання легкої роботи починалися обжинки, сінокіс, оранка, закладання будинку та й будь-яка інша праця.

Словом Божим і звертанням до Господа нашого Ісуса Христа люди благословляли успіх:

— Нехай сей день святиться.
— Разом з Божим розкажом!
— Дай, Боже, час і пору добру!
— Боже, поможи.
— Здорови, Боже, поможи!
— Дай, Боже, щоб робилось, а не лінілось.

— Дай, Боже, на прожиток!
— Господи, помагай з ночвами на Дунай!

— Боже, поможи, отут і поможи!

При успішному виконанні будь-яких робіт чи праці звичайно мовилося: «Слава Богу», а коли людину чекав неуспіх слід було сказати: «На все воля Божа».

Згідно з християнською мораллю і православним віровченням не годилося довго тримати гнів на «ближнього свого», тому «вороги» намагалися помиритися з нагоди Великодня, оскільки одна з християнських настанов стверджувала: «Зо своїм супротивником швидко мирися, допоки з ним ще на дорозі ти». Вибачення просили узвичаєнми словесними формулами на зразок:

— Вибачайте на сім слові.
— Прошу, простіть на слові!
— Простіть за слово, що сказав!
— Не у гнів будь сказано!

— Простіть, шануючи хліб та честь вашу!

— Прости мені!
На ці слова годилося відповісти:
— Хай Бог простить, я прощаю.
— Бог з вами!
— Хай вам Бог звидить!
— Накажи вас, Боже, хлібом та сілю!
— Бог з вами, на тім світі віддасте пиріжками!

Проти фальшивої побожності спрямована заповідь: «Не приймай імені Бога твого всує» і напущування, що в багато слів'ї про Бога нема спасіння. Саме засобами пареміографії православні українці висловлювали ширу любов до Господа нашого Ісуса Христа і глибоку повагу до кожної людини як творіння Божого.

Леонід РЖЕПЕЦЬКИЙ,
учитель-методист, кращий освітянин
України 1998 року, заступник голови
Миколаївської обласної організації
Всеукраїнського товариства
«Просвіта» імені Т. Г. Шевченка

«Слово Просвіти»
Засновник — Всеукраїнське
товариство «Просвіта»
імені Тараса Шевченка.
Регістраційне свідоцтво
№ 1007 від 16.03.1993 р.
Головний редактор
Любов Голота

Шеф-редактор Павло Мовчан
Редколегія: Л. Голота, Я. Гоян,
А. Журавський, П. Мовчан,
А. Погрібний, О. Пономарів, І. Юшук
Редакція листується з читачами тільки на сторінках
газет і надіслані рукописи не повертає. Залишає за
собою право редагування та скорочення текстів.
Комп'ютерна верстка — Ірина Шевчук

Адреса «Слова Просвіти»: 252001, Київ-1,
завулок Музейний, 8. Всеукраїнське товариство «Просвіта»
імені Тараса Шевченка, тел. 228-01-30.

Індекс 30617. Зам. № 0331205. Наклад 3000.
Видрукувано з готових фотоформ на комбінаті «Преса України»